

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΜΑΪΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΤΑ ΣΥΜΑΪΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΤΟΜΟΣ Γ'

ΑΘΗΝΑΙ
1977

ΚΩΣΤΗ Β. ΖΑΧΑΡΙΟΥ

ΣΥΜΑ·Ι·ΚΗ ΕΘΙΜΟΓΡΑΦΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΣΑΡΑΚΟΣΤΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΣΧΑ

Εικόνες — Στιγμιότυπα — Βιώματα

Δέν εἶχε ξεφωτίσει ἀκόμη καὶ στὸν ὀρίζοντα, βαθιὰ πρὸς τὴν Ἄνατολή¹ μὲ τὸν Αὐγερινὸ ἔχι ψηλὰ στὴν ἄκρη τ' οὐρανοῦ, ἡ ροδομάγουλη Αὐγὴ δὲν εἶχε ξεπροβάλει. Στὸ ἀργυρόχρωμο θαμπόφωτο τῶν ἀστεριῶν, ποὺ τρεμόσβηστη σκορποῦσαν τὴν ἀνταύγειά τους στῆς θάλασσας τῆ σταχτόμαυρη ἀπλωσιά, σὰν πινελιὰ ζωγράφου ἀπαλόγραμμη, ξεκάθαρη καὶ τρανή, ξεχώριζε ἡ σιλουέτα τοῦ Ξύλου². Ἀγνάντια του στὸ βάθος ὁ Γιάλος³. Καὶ στὴν ποδιά τῆ ζεστερῆ τῆς Βίγλας⁴ ζαπλωμένη, πανέμορφη τοῦ Πόντου Γοργόνα, ἡ Σύμη, ἡ ὀλόχαρη πολιτεία.

Ξημέρωνε ἡ Καθαρὴ Δευτέρα

Ἄδιαπέραστη, σὰν καταχνιά, ἡ ἀνάστερη τῆς αὐγῆς σκοτεινὰ πυκνοὺς ἄπλωνε τοὺς πέπλους τῆς στὴν ἀποχαυνωμένη ἀπὸ τὴν ξαγρόπνια πολιτεία. Καὶ μὲ τὸ δίκιο τῆς. Ἀποκαρωμένη ὕστερα ἀπὸ τεσσάρων ἐβδομάδων ἀσταμάτητα νυχτοξημερώματα καὶ γλέντια, μὲ μισοκλειστὰ τὰ κουρασμένα βλέφαρά τῆς, μέσα στὴ σιγαλιὰ ξεχασμένη, λὲς καὶ λαγοκοιμόταν.

Στοὺς καταλαγιασμένους τώρα καὶ χωρὶς τὴν ὀχλοβοῆ τῆς νύχτας δρόμους τῆς, τῆς ἀποκριατικῆς κραιπάλης καθυστερημένα κατάλοιπα μερικοὶ ὀλομέθυστοι ἀκόμη γλεντοκόποι σὰν τὰ ξυλάρμενα καράβια, ποὺ ἀκυβέρνητα

1. Τὴν ἀπέναντι Μικρὰ Ἀσία, 2. τῆς βραχονησίδας ποὺ βρίσκεται στὸ νοτιανατολικὸ ἄκρο τῆς νησίδας ἡ Νύμος· φαίνεται ἀπὸ μακριὰ σὰν ξύλο ποὺ πλέει, 3. τὸ λιμάνι τῆς Σύμης καὶ ἡ Κάτω πόλη, 4. Βίγλα: τὸ ψηλότερο βουνὸ τῆς Σύμης.

τὰ δέρνουν οἱ άνέμοι, κυριολεκτικὰ ἀδέσποτοι καὶ τρικλίζοντας μέσα στὰ θεοσκότεινα στονομόργια¹, πᾶσχιζαν οἱ δόλιοι, ὅσο τοὺς ἦταν μπορετό, νὰ κρατηθοῦν στὰ πόδια τους. Καὶ χωρὶς καλὰ νὰ ξέρουν ποῦ τραβᾶνε, χωρὶς κανένα σκοπὸ συνέχιζαν τὸ ἀδιαφόρετο σεργιάνι τους.

Ἄπόλυτη ἡ σιωπὴ στ' ἀμπαροκλειδωμένα σπίτια. Θὰ ἔλεγεσ πῶς ὁ ὕπνος τοῦ δικαίου «νήδυμος» σκορποῦσε τῆς ξεκούρασης τὰ χᾶδια στὰ ταιπωρημένα κορμιὰ τῶν ἀποκριάτικων γλεντοκόπων. Κι ὁμως, ἂν προσεχτικὴ ἄφηνεσ τὴ ματιὰ σου νὰ διεισδύσει ἀνάμεσα στὶς ἀμυδρὰ φωτισμένες γρίλιεσ τῶν παραθύρων καὶ ἀπὸ περιέργεια πλησιάζοντας τέντωνεσ τ' αὐτιὰ σου, μὲ δικαιολογημένη τὴν ἐκπληξὴ θὰ διαπίστωνεσ πῶσ πίσω ἀπὸ τὴν ἀπατηλὴ γαλήνη τῶν κατὰκλειστων παντζουριῶν κάτι τὸ ἀσυνήθιστο κρατοῦσε σ' ἐγρήγορησ τοὺς ἐνοίκουσ.

Ἄπὸ τὰ βαθιὰ σύναυγα² ξεσηκωμένες οἱ νοικοκυρέσ, μὲ τὴν εὐχαρίστηση τῆς χαρούμενησ προσπάθειασ, ριγμένες στὴ δουλειὰ, ταχτοποιοῦσαν τὰ ἀναστατωμένα ἀπὸ τὴν ἀποκριάτικὴ ἀναμπουμπούλα νοικοκυριά τους.

Μὲ τὴν ἀλίσίφα³ καθαροπλυμένα τὰ σύνεργα τοῦ μα(γ)εργεῖου⁴. Τὸ ἴδιο καὶ στὰ φιλόκαλα στολισμένα ράφια ἀραδιασμένα τὰ βακ-κ'ιωικά⁵, μὲ τ' ἄτ-τ'οσ⁶ τριμμένα, λαμποκοποῦσαν ὀλογυάλιστα. Ξημέρωνε ἡ πρώτη μέρα τῆς Σαρακοστήσ κι ἐπρεπε ἐξαγνισμένο τὸ σπίτι νὰ τῆς ἀνοίξει διάπλατα τίεσ πόρτεσ του.

Μέσα κι ἔξω οἱ τοῖχοι τοῦ σπιτιοῦ φρεσκοχ'υλιασμένοι⁷. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ ναυλιδάκια. Μὲ χυλωμένο-ἐπίσης ἀσβέστη διαποτισμένοι οἱ ἄρμοι ἀνάμεσα στὶς σάν σὲ μωσαϊκὸ καλοστρωμένες πλάκεσ τῆς αὐλῆσ, μαζὶ μὲ τίεσ συμμετρικὰ τοποθετημένες γύρω ἀνθοστόλιστεσ γλάστρεσ πρόσδιδαν στὴ χαρούμενη ἐμφάνιση τοῦ συμαίκοῦ σπιτιοῦ ἐορταστικὴ ὄψη.

Ἔτσι στὰ κάτασπρα ντυμένη ἡ πασίχαρη πολιτεία, πανέτοιμη θὰ καλωσόριζε τὴν Καθαρὴ Δευτέρα, αὐλόθυρα εἰσόδου στὴ Μεγάλῃ Σαρακοστή.

Ἡ Καθαρὴ Δευτέρα

Γελαστὴ μέσα στὸ πάμφωτο πρωινό, τῆς ἀνοιξὸσ μοσχοβολημένη ἀνάσα, λουλουδοστόλιστὴ πρόβαλλε ἡ Καθαρὴ Δευτέρα. Πάναγνη καὶ λιτὴ. Ὅνομα καὶ πράμα Καθαρή! Λέεσ κι ἀνοίξε ἡ γῆ καὶ κατάπτεσ ὅ,τι θύμιζε ἀποκριὰ: Ἄμπαροκλειδωμένα τὰ Κασατιά⁸. Ἐξαφανισμένα ἀπὸ τίεσ μύστρεσ⁹ τῶν ἐδωδιμοπωλειῶν τὰ κατελύσιμα¹⁰. Ἡ νηστεμένη Σαρακοστὴ στὴν ἀποθέωσή της.

1. Τὰ στενορρύμια, οἱ στενοὶ δρόμοι, 2. ἀπὸ τὴ βαθιὰ αὐγὴ, 3. στάχτη διαλυμένη σὲ ζεστὸ νερό, 4. τοῦ μαγειρείου, τῆς κουζίνας, 5. τὰ χαλκώματα, 6. στάχτη, 7. φρεσκοασπρισμένοι, 8. τὰ σφαγεῖα, 9. τίεσ προθῆκεσ, 10. τὰ μὴ νηστήσιμα.

Ἐκ τῶν πρῶτων σημαντικῶν καὶ ἀξιοπρόσεκτων θρησκευτικῶν συνήθειων, καθιερωμένων ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματά της, βαθιὰ ριζωμένες στὴν ψυχὴ τῶν Ὁρθοδόξων, εἶναι καὶ οἱ σοφὰ θεοπισμένες νηστείες.

Αὐστηρὰ διαπαιδαγωγημένος κάτω ἀπὸ τὴν παγκυρίαρχη κηδεμονία τῆς θεοφοβούμενης μητέρας τοῦ Συμιακοῦ, ἀπὸ τὰ μικράτα τοῦ γαλουχημένος μὲ τὰ νόματα τῆς θρησκείας καὶ ὅσο μεγάλωνε μὲ σφυρηλατημένη τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν τοῦ ἐπάνω στ' ἀμόνι τῆς θαλασσοδαρμένης ζωῆς του, συνειδητὰ καὶ μ' ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας καὶ τῶν σκοπῶν τῆς νηστείας, θεληματικὰ καὶ χωρὶς κανέναν πειθαναγκασμὸν, σεβόταν καὶ τηροῦσε ὅσα διδάχτηκε, ἄκουσε ἢ εἶδε. Μὲ γνώμονα τὸ ὑποβλητικὸν παράδειγμα τῆς μάνας του, μὲ πουριτανικὴν αὐστηρότητα καὶ ἐμμονὴν ἀκολουθοῦσε τὴν θρησκευτικὴν συνήθειον τοῦ νησιοῦ του, τὴν κληροδοτημένην ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Τὸ σεβασμὸν τοὺς θεωροῦσε νόμον ἀπαρέγκλιτον καὶ τὴν ἀθέτησίν τοὺς ἀπαράδεκτον.

Ἔτσι γιὰ τὸν μὲ ἐπίγνωσιν θρησκευόμενον Συμιακόν, ἰδίως τὸ θαλασσίον, ἡ Μεγάλῃ Σαρακοστή, ταυτόσημη καὶ συνυφασμένη μέσα στὴν ψυχὴν τοῦ μὲ τὴν νηστεία, ἦταν περίοδος περισυλλογῆς καὶ αὐτοσυγκέντρωσης. Ἐνα εἶδος ψυχοπνευματικοῦ λουτροῦ, ποὺ τοῦ χάριζε ὄχι μονάχα τὴν ψυχικὴν τοῦ ἀποκάθαρσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὀργανισμοῦ του τὴν ἀποτοξίνωσιν, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀτασθαλίαν καὶ τὴν ἀκρότητα τῆς ἀποκριάτικης ἀσυδοσίας.

Κάθε Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ, θυμᾶμαι, νηστεύαμε καὶ τὸ λάδι καὶ μόνο τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἂν δὲν ἔπεφτε Τετάρτη ἢ Παρασκευὴ, καὶ τὴν Κυριακὴν τῶν Βατίων τρώγαμε ψάρι:

*Τῶβ-Βαγιῶ-δὴ-γεργιακ' ἢ-δρῶ(γ)ου ψάρι-γαὶ κολιῶ-
-γαὶ τὴμ-Με(γ)άλῃ-γεργιακ' ἢ-δρῶ(γ)ου-γόκ-κ' ινον-αὐγῶ.*

Τὸ Πανηγύρι τῆς Πρωτονήστιμης

Κατάμεστοι καὶ ξαναζωντανεμένοι οἱ δρόμοι τὸ πρῶτὸν τῆς Καθαρῆς Δευτέρας βουίζαν ἀπὸ τὴν βιαστικὴν περπατηξίαν τῶν ἀνυπόμονων, ποὺ σὰν ἀπὸ ἐγερτήριον σάλπισμα ξεσηκωμένοι, μὲ τὸν τριεστίνικον σκολό(γ)ο¹ ἢ τὸν κάλαθον² στὸ χέρι, κατηφόριζαν πρὸς τὸ Γυαλό. Ἐσπευδαν νὰ συμπληρώσουν τὴν καθαροδευτεριάτικον προμήθειάν τοὺς: ρόκες, κάβελ-λα³ καὶ χλωροκοῦκ-κ'ια, μαρούλ-λια καὶ χλωροκοῦμ-μυδα καὶ ὄλα τὰ σαλατικὰ τῆς ἐποχῆς· μῆλα, λεμόνια καὶ πορτοκάλια· ξιδάτα, ταραμάς καὶ ἄλλος⁴ (φουσκῶλος, χοχλιό-αλος, σπιν-νάλ-λος⁵) καὶ ὄλα τὰ εἶδη τῶν θαλασσινῶν: κατζικ'ια⁶, πατελ-

1. Μεγάλον καλάθον μὲ βάση, σὲ σχῆμα ἐλλειψοειδές, μὲ δύο σκεπάσματα, φερμένο ἀπὸ τὸ Τριέστι (τὴν Τεργέστη), βλ. τὴν ἀπεικόνισιν στὴν σελ. 171, 2. μεγάλο κοινὸν καλάθον, 3. τρυφεροὶ βλαστοὶ ἀρακά, 4. ἐντόσθια ψαριῶν ἢ τὸ ἐσωτερικὸν ὀστρακοειδῶν διατηρημένα σὲ ἄρμη, 5. τὸ ἐσωτερικὸν τῆς φούσκας, τοῦ χοχλιοῦ (χοχλία), τῆς πίνας μέσα σὲ ἄρμη, 6. καλόγνωμες.

-λίνες¹ και χουχ-χ'ιά², σπίν-νες³, προσφύρες⁴ και άστρουόγια⁵, άστακούς και καραβίδες και κόκ-κ'ίνους καβούρους της κόκ-κ'ας⁶, χταπόδια φρέσκα ή μελίχλωρα⁷. Άληθινός πακτωλός τὰ λογιής λογιής θαλασσινά. "Όλα μαξιούλι⁸ τών βραχόσπαρτων βυθών της Σύμης και της άντικρινής Άνατολής.

Με την ιταμιδζανίτσα⁹ ή τὸ γαλόσι¹⁰, ανάμεσα στὰ ψώνια, ἴβλη με ἴβλη¹¹ ἀπὸ τὴ χρυσόξανθη ρετσίνα ή τὸ μπρούσκο κυπραίικο κρασί, με τοὺς σκολό(γ)ους και τοὺς κάλαθους κατάβαρους¹², ἔπαιρναν τὸ δρόμο πρὸς τὸ σπίτι, ἀφετηρία γιὰ τὴν καθαροδευτεριάτικη ἐξόρμησή τους. Συνήθεια ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια καθιερωμένη και σάν παράδοση βαθιὰ ριζωμένη στὴ λαϊκὴ ψυχὴ, ἀποτελοῦσε ἡ πάνδημη ἐξοδος στὸ ὑπαιθρο. "Άνδρες, γυναῖκες και παιδιὰ σουβούλ-π'ουλλ-λοι¹³, ὅπως λέμε στὴ Σύμη, θὰ ξεπóρτιζαν. Κάθε Συμιακός πού σεβόταν τὸν ἑαυτό του, θεωροῦσε ὑποχρέωσή του ἐπιτακτικὴ νὰ συμμετάσχει στὸ ἀνοιξιάντικο πανηγύρι της Πρωτονήστιμης.

Άνάλαφροι και κεφάτοι, κι ἄς εἶχαν πάρει ὅλη τὴ νύχτα ἀπάνω τους, εὐθυμοι και πεταχτοί, με γέλια, χαρὲς και τραγούδια ξεχύνονταν στοὺς γελαστοὺς δρόμους, πού ὀδηγοῦν στὸ ὑπαιθρο. Σάν τοὺς νεροκαμένους στρατοκόπους, πού λαχανιασμένοι ἀποζητοῦν τὴ δίψα τους νὰ σβήσουν, ἔσπευδαν κι ἀνασαίνοντας βαθιὰ, ρουφοῦσαν ἀχόρταγα τὴν πρῶνὴ αὔρα πού ἀπαλὴ, σάν βελούδο, χάιδευε τὰ ταλαιπωρημένα ἀπὸ τὰ ξενύχτια πρόσωπά τους.

Ζωντανεμένα τώρα ἀπὸ τὴ χαρούμενη παρουσία τους τὰ φιδίσια μονοπάτια, πού δαντελωτὰ ὀδηγοῦν στὸ ὄλοπράσινο Πεδί¹⁴ ή τὴν ἡλιόχαρη Δρακούδα¹⁵, ἀχολογοῦσαν ἀπὸ τὰ πανευφρόσυνα ξεφωνητὰ τών παιδιῶν πού προπορεύονταν.

Μοσχοβολημένη ἡ ἀνοιξη τοὺς δεξιωνόταν στὸ καθαυτὸ δικὸ της πανηγύρι. Ἡ κατεξοχὴν ἀνοιξιάντικη αὐτὴ γιορτὴ, καθαρὰ φυσιολατρικὴ, ἂν και ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τίς ὑπερβολὲς της Ἐποκριᾶς, εἶχε ὡστόσο ξεχωριστὰ δικὸ της χρῶμα.

Σταυροπόδι καθισμένοι ὅλοι στὶς κατάχαμα στρωμένες πολὺχρωμες παν-νεῖες¹⁶, μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα χαρᾶς, ἀδελφωμένοι, ἀπολάμβαναν τὸ ἀνεπανάληπτο καθαροδευτεριάτικο γιορτάσι.

Μεθυστικὴ ἀπλωνόταν γύρω ἡ μυρωδιὰ τοῦ ξεροψημένου στὴν πρόχειρη

1. Πατελίδες, 2. μεγάλα κοχύλια (βλ. ἀπεικόνιση στὴ σελ. 243), 3. πίνες, 4. μακροῦλά κοχύλια (βλ. ἀπεικόνιση στὴ σελ. 179), 5. κοχύλια πού ἔχουν τὸ στόμιό τους κλεισμένο με σμάλτινο σκέπασμα (βλ. ἀπεικόνιση στὴ σελ. 114), 6. πού βρίσκονται σὲ ὄπες ή σχισμὲς βράχων, 7. ἡμίχλωρα (ὕστερα ἀπὸ στέγνωμα 2 - 3 ἡμερῶν στὸν ἥλιο), 8. παραγωγή, 9. μικρὴ γυάλινη φιάλη, σὲ σχῆμα στάμνας, προφυλαγμένη με περιβλημὰ πλεγμένο ἀπὸ χόρτα, 10. μεγάλο γυάλινο μπουκάλι χωρητικότητας ἑνὸς γαλονιοῦ ἀπ' αὐτὸ και ἡ ὄνομασία, 11. γεμάτα ὡς τὸ στόμιο, 12. παραφορτωμένους, 13. χωρὶς νὰ λείπει κανένας, 14. προάστιο, ἀνατολικά της Ἄνω πόλεως, και τὸ ὀμώνυμο λιμάνι, 15. ἡ περιφέρεια με κτήματα, βορειοδυτικὰ της Κάτω πόλεως, 16. κουρελοῦδες.

άνθρακιά μελίχλωρον άχταποδγιου ή τών καβούρων, κάνοντας νά πάλλουν σπασμωδικά τά ρουθούνια τών τραπεζοστρωμένων πού με βουλιμία καταβρόχθιζαν τούς όρεχτικούς μεζέδες, έπιστεγάζοντας τήν όλη εύτυχία με τίς άπανωτές σπονδές του ήεροϋ ύγρου του Βάχχου πού μέσα στους άρωματισμένους καπνούς τής άναπεμπόμενης κνίσας έμοιαζαν με διονυσιακή ήεροτελεστία.

Βραχνά και παράτονα έφθαναν από μακριά τά τραγούδια τους. 'Ανάμεσα σ' αυτά και τó άκόλουθο :

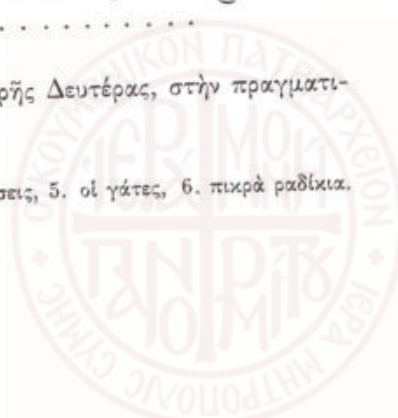
«Περάσαν-οί άποκριές, ήρα-γι οί Τυρινάδες,
 βρόβαλε-γι ή Σαρακοστή με τίς έφτά βδομάδες.
 Χαρούμενη κ'αί γελαστή, όλόσπρη περιστέρα,
 καμαρωτή ξημέρωσε-γι ή Καθαρή Δευτέρα.
 Πασίχαρη κ'ι όλόλαβρη μέσα στο φως λουσομένη,
 τής 'Ανοιξης σνδροφίσι-σα λουλ-λουδοστολισμένη.
 Χαρεΐτε και χορεύγείτε, κόρες κ'αί παλ-λικάργια,
 κ'ι έγώ του Χάρου του 'βαλα σίδερα στα ποδάργια.
 . . . . .

Και για νά μη λείψει κι ό αντίλογος, σαν πετριά ριγμένη άκούόταν ή άπάντηση :

Χόρευες κ'αί τρα(γ)ούδησες, με γειάσ-σου κ'αί χαράσ-σου,
 καλά 'καμες κ'αί πρόκαμες αυτά 'ναι-β' 'α¹ σου μείνου(ν).
 γαι τώρα πάω τ' άπόφαση-γαι βάλε το στον-νοϋσ-σου
 θ,τ' ήπιες κ'ι θ,τι έφα(γ)ες κ'ι όσα τραγούδια είπες,
 γέλια κ'αί ξεφιδώματα, χαρές και φα(γ)οπότια
 όρεινον²-ήτο-γι έσβησε-βαιχνίδι-γι έχασές το.
 'Ηρτεν-ή ώρα κ'ι ή στεμνή³ γούλα να τά ξι(χ)άσεις⁴
 κ'αί τά θ-θυμάσαι, σνδροφί(ν),-έφά(γ)α-δα οί κάτ-τ'ες⁵.
 'Απον τά σήμ-μερα κ'ι όβρός κ'ι ως τή Λαβρη-βου θά 'ρτει,
 ξίδι-γαι σκορδοκρόμ-μυδο-δα μέσα μας (θ)ά κάψει.
 Σαρακοστή έπλάκωσε, σταμάτα τά τρα(γ)ούδια,
 πολλά 'φα(γ)ες, καρδούλ-λα μου, φά(γ)ε κ'αί πικραλ-λούδια⁶.
 . . . . .

Και τó πανευφρόσυνο πανηγύρι τής Καθαρής Δευτέρας, στην πραγματι-

1. Πού θά, 2. όνειρο, 3. στιγμή, 4. να τά ξεχάσεις, 5. οί γάτες, 6. πικρά ραδικία.

κότητα ημέρας γαστρίμαργικῆς ἐντρύφησης καὶ πολυφαγίας, κι ἄς τὴν ἀποκαλούσαμε Πρωτονήστιμη, συνεχιζόταν χαρούμενο μ' ἀδιάπτωτο κέφι καὶ ζωηράδα ὡς ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα.

Αἰσθητὴ κι ὅσο περνοῦσε ἡ ὥρα διαπεραστικὴ ἢ βραδινὴ ψυχρότιστα, σὰν προειδοποίηση, θύμιζε στοὺς ἑορταστὲς ὅτι καιρὸς ἦταν πιά νὰ τὰ μαζεύουν καὶ νὰ τοῦ δίνουν. Ἄνδρεχοι καὶ μὲ δύσκολα συγκρατημένη τὴν ἀπαρέσκειά τους, πού τόσο γρήγορα κιάλας βράδιασε, ἕνας ἕνας ἐμαεῦγα-dà πλαστά τους¹ καὶ βαρετοὶ ἔπαιρναν τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. Σ' ἀτέλειωτη γραμμὴ ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, σέρνοντας ἀπρόθυμα τὰ πόδια τους, μὲ βῆμα σημειωτὸ προχωροῦσαν. Τὸ κέφι ὡστόσο δὲν τοὺς ἔλειπε. Στὸ δρόμο τὰ χωρατὰ καὶ τὰ πειράγματα ἔδιναν κι ἔπαιρναν.

Οἱ Πεδιωῆτες² εἶχαν ἤδη φτάσει λίγο κάτω ἀπὸ τὴν Ἀλεθινή³, ἐκεῖ πού ὁ δρόμος διχάζεται, ἀριστερὰ πρὸς τὸν Κάβο-δοῦ Χωριῶ⁴ καὶ τὸ Λιενί⁵ καὶ δεξιὰ πρὸς τὸν Πρῶτο Μύλο⁶ μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴν Καλή⁷. Ἄπ' ἐκεῖ, ὅσοι εἶχαν νὰ περάσουν ἀπὸ τὸν Ἀλαίμυνα⁸ ἢ τὴν Πλάτζα⁹, ἔστριβαν ἀριστερὰ πρὸς τὸ Σύλλογο¹⁰ κι ὅσοι ἦταν γιὰ τὸ Γιάλο κατηφόριζαν δεξιὰ πρὸς τῆς Καράβας¹¹.

Τὸ ἴδιο κι οἱ Δρακουνδιῶτες¹². Κατεβαίνοντας πρὸς τὸ Γιάλο εἶχαν ξεπεράσει τὸ μικρὸ πλάτωμα ὕστερα ἀπὸ τὴ Γιστέρα-δοῦ Σαλαχοῦρη¹³. Βρίσκονταν στὴν ἀρχὴ τοῦ δρόμου πού, ἀνάμεσα ἀπὸ σπίτια καὶ τὸ περιβόλι τοῦ Βουρᾶ, ὀδηγεῖ στὴν πλατειοῦλα ἀριστερὰ ἀπὸ τ' αἰσιγαναργιά¹⁴ τῶν Βολονάκηδων, πρὶν ἀπὸ τὸν Κάβο-δοῦ Γιάλο¹⁵.

Ἐκεῖ θὰ χωρίζονταν, γιὰ νὰ πάρει ὁ καθένας τὸ δρόμο γιὰ τὸ σπίτι του, ἀριστερὰ ἐκεῖνοι πού προορίζονταν γιὰ τὸ Μαυροβούνι¹⁶ καὶ τὸ Μουράγιο¹⁷ καὶ δεξιὰ ὅσοι ἦταν γιὰ τὴν Κουλουδρή¹⁸ καὶ τὴ συνοικία τ' Ἀι-Γιάν-νη¹⁹.

1. Μάζευαν τὰ πράγματά τους, 2. ὅσοι εἶχαν πάει στὸ Πέδι, 3. ἐξωκλήσι στὸ δρόμο πρὸς τὸ Πέδι (Κοίμηση τῆς Παναγίας), 4. ὁ ἀνοικτὸς χώρος ἀνάμεσα στὸν ἐνοριακὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου καὶ τὴ συνοικία τὸ Λιενί, 5. ἡ συνοικία ἀνατολικά τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδας, 6. ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς 17 ἀνεμόμυλους στὴν κορυφογραμμὴ τῆς Νουλιᾶς, 7. τὸν πλακόστρωτο δρόμο μὲ σκαλιὰ πού ἐνώνει τὴν Κάτω μὲ τὴν Πάνω πόλη, 8. κεντρικὴ πλατεία στὴν Πάνω πόλη κοντὰ στὴν ἐκκλησία τ' Ἀι-Θανάση, 9. πλατεία καὶ συνοικία στὴν Πάνω πόλη στὰ νότια τοῦ Κάστρου, 10. τὸ κτίριο στὴν Πάνω πόλη, ὅπου στεγάζεται ὁ μορφωτικὸς Σύλλογος «Ὁ Νιρεὺς», 11. περιφέρεια τῆς Καλῆς, 12. ὅσοι εἶχαν πάει στὴ Δρακούντα, 13. ὕδατοδεξαμενὴ στὴν ἀρχὴ τοῦ δρόμου πρὸς τὴ Δρακούντα· ἡ ὀνομασία ἀπὸ τὸ ἐπώνυμο αὐτοῦ πού τὴν εἶχε κατασκευάσει ὡς δωρεὰ στὴν Κοινότητα, 14. τὰ σιδηρουργεῖα τῶν ἀδελφῶν Βολονάκη (γιῶν τοῦ Σταμάτη Βολονάκη), 15. ἡ πλατεία στὴν Κάτω πόλη ὅπου ἦταν τὰ ναυπηγεῖα τῆς Σύμης, 16. ὁ βραχώδης λόφος πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Σύμης πρὸς τὴ Δρακούντα, 17. ἡ συνοικία ἀνατολικά τοῦ Μαυροβουνιοῦ, ὅπου ὁ Σταθμὸς Χωροφυλακῆς καὶ τὸ μεγάλο Ρολό(γ)ι τῆς πόλεως, 18. συνοικία στὴν Κάτω πόλη, ὅπου ὑπάρχει ὕδατοδεξαμενὴ παλαιὰ μὲ σχῆμα στρογγυλὸ, 19. ἡ συνοικία γύρω ἀπὸ τὸν καθεδρικὸ ναὸ τῆς Σύμης, τὸν Ἀι-Γιάννη.

Και τοῦ χρόνου χαρούμενοι και καλή σας Σαρακοστή, ἀκούσαν τότε στερεότυπος ὁ καθαροδευτεριάτικος χαιρετισμός.

Μὲ τὰ πλεμόνια ξεπλυμένα ἀπὸ τὸ ὄξυγόνο τῆς ἐξοχῆς, μπροστὰ τὰ παιδιά και πίσω ἢ μάνα μας μὲ τὸν ἀδειανὸ τώρα σκολό(γ)ο περασμένο στὸ χέρι της, τραβούσαμε γιὰ τὸ σπίτι μας. Λίγο πιὸ πίσω ὁ πατέρας κρατώντας ψιλή κουβέντα μὲ τοὺς γειτόνους μας, πού μαζί τους μοιράσαμε τίς χαρὲς τῆς ἡμέρας, σιγοπερπατοῦσε, γιὰ νὰ ἀποσώσει τὴν εὐθυμη ἱστορία πού διηγόταν. Σπαρταριστὰ τὰ γέλια τους ἀκούονταν, καθὼς ἀφήνοντάς τους γρηγόρευε τὰ βήματά του γιὰ νὰ μᾶς φθάσει.

Σαρακοστιανὲς θρησκευτικὲς συνήθειες

Στρίβαμε τὴ γωνιά πού βρίσκεται πλάι ἀπὸ τὸ σπίτι μας, ὅταν γλυκῆ-ηδες ἐφθάναν στ' αὐτιά μας οἱ *καθανῆς*¹ τῶν ἐνοριακῶν ναῶν. Σήμαιναν Ἐσπερινό.

«*Nagádzeite*², παιδιὰ, γιὰτι (δ)ἐθ-θὰ προκά(μ)ουμε νεκλησά», προσταχτική ἢ φωνὴ τῆς μάνας μας μᾶς καλοῦσε. Αὐτόματα, σὰν ἀπὸ ἐσώψυχη παρόρμηση σπρωγμένοι, ἐπιταχύνουμε τὰ βήματά μας και βιαστικοὶ ἀφήναμε τὰ πράγματά μας στὸ σπίτι.

Πιασμένους τώρα ἀπὸ τὸ χέρι, τρεχάτους μᾶς ὀδηγοῦσε στὴν-νεκλησά γιὰ ν' ἀκούσουμε, ἔλεγε: *Τῶδ-Δυνάμεω*, τὸ γνωστὸ τροπάριο πού κάθε βράδου ἀπὸ τὴν Καθαρὴ Δευτέρα ἕως τὴν Κυριακὴ τῶν Βατῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Σάββατα και τίς Παρασκευὲς τῶν Χαιρετισμῶν τῆς Παναγίας, ψάλλεται στὸ τέλος τοῦ Ἐσπερινοῦ. Σὰν τὰ κλωσόπουλα, θυμᾶμαι, στριμωγμένοι πλάι της, μ' ἀνυπομονησία καρτερούσαμε, πότε θὰ φαλλόταν τό: «Κύριε τῶν Δυνάμεων μεθ' ἡμῶν γενεῶ...». Καὶ τότε, σὰν ἀπὸ σύνθημα κινητοποιημένο ὅλο τὸ ἐκκλησίασμα, ἐμετανοίδζαμε³.

Ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῆς μάνας μας, προσέχαμε νὰ κρατοῦμε τὰ γόνατά μας ἐνωμένα και ὅταν σκύβαμε και ὅταν σηκωνόμασταν. Κι ὅσο πιὸ πολλὲς μετάνοιες προφθάναμε νὰ κάνουμε, τόσο μεγαλύτερη ἦταν ἡ εὐαρέσκεια τῆς μητέρας μας, πού γεμάτη κατάνυξη, καμαρώνοντάς μας, προσευχόταν και μετάνοιδζε.

Εἶχε πιὰ βραδιάσει. Συγκεντρωμένοι ὅλοι στὸ σπίτι δειπνούσαμε μὲ τὴν ἀθῶα ταχινόσουπα και οἱ βαρυστομαχιασμένοι μ' ἓνα φλιτζάνι χαμόμηλο ἢ ἀλισφακιά. Καὶ μὲ τὴ θύμηση τῆς ὡραίας ἡμέρας πού περάσαμε, ἀπαυδισμένοι ἀποσυρόμασταν γιὰ ὕπνο. Γρήγορα ὁ ὕπνος τοῦ δικαίου, γλυκός, ἐκλεινε τὰ βλέφαρά μας χαρίζοντας μ' ἀπλοχεριά τὰ χάδια τῆς ξεκούρασης και τῆς λήθης. Καὶ τὴν ἄλλη μέρα, ἀπὸ νωρὴς τὸ πρωί, ξεκούραστοι και φρέσκοι, σπεύδαμε

1. Κωδωνοκρουσίες, 2. βιαστεῖτε, περπατᾶτε γρήγορα, 3. κάναμε μετάνοιες.

στην ἐκκλησιά. Δὲν ἔπρεπε νὰ χάσουμε τὸν ὄρθρο καὶ τὴ λειτουργία, ἔλεγε ἡ μητέρα. Τὸ ἴδιο καὶ τὶς Κυριακὲς καὶ γιορτὲς. Ὁ ἐκκλησιασμός μας ἦταν τακτικὸς καὶ ἄμεσος, ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας καθανά.

Ὁμορφες καὶ κατανυχτικὲς οἱ θρησκευτικὲς τελετουργίες τῆς Μεγάλης Σαρακοστής. Μ' ἐνθουσιασμό καὶ θρησκευτικὸ ζῆλο τὶς παρακολουθοῦσε ὁ Συμιακός. Ἀπ' ὅλες ὁμως πὺ εὐάρεστη καὶ θαυμαστὴ ἦταν ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκάθιστου Ὑμνου. Μὲ τὴ βυζαντινὴ μεγαλοπρέπεια καὶ κατανυκτικότητά τους οἱ Χαιρετισμοὶ τῆς Παναγίας ἔπαιρναν κυρίαρχη θέση στὴν ψυχὴ του.

Καθὼς ξέρουμε, τὴν ἐτήσια περιοδεία στὴν ἐπαρχία του ὁ ἐκάστοτε Μητροπολίτης Ρόδου καὶ Σύμης, ὅπως μὲ ἔμφαση, θυμᾶμαι, ἀναφερόταν στὴ φήμη του, τὴν ἄρχιζε ἀπὸ τὴ Σύμη. Ἀπὸ τὴν πρώτη βδομάδα τῆς Μ. Σαρακοστής καὶ τὴν παράτεινε ὡς τὸ τέλος τῆς τετάρτης. Καὶ καθὼς χοροστατοῦσε σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς τὸ βράδυ τῆς Παρασκευῆς, ἡ προσέλευση τῶν ἐκκλησιαζομένων ἔπαιρνε διαστάσεις συνωστισμοῦ. Ἡ αἴγλη τῆς παρουσίας τοῦ Δεσπότη ἐξασκοῦσε ἰδιαίτερη γοητεία στὴν ψυχὴ τοῦ Συμιακοῦ, πὺ εὐλαβικὸς ἔσπευδε νὰ τοῦ φιλήσει τὸ χέρι καὶ νὰ δεχτεῖ τὶς εὐλογίες του.

Ἰδιαίτερη ἔξαρση καὶ μεγαλοπρέπεια ἔπαιρνε τότε ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἀκάθιστου Ὑμνου. Οἱ ρέκτες ψαλμῶδοι τῆς Σύμης, ἀκουστοὶ σ' ὅλο τὸ Αἰγαῖο, βάζοντας τὰ δυνατὰ τους, ἔψαλλαν μὲ ἐνθουσιασμό καὶ ζωντάνια τὰ τροπάρια τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας Ὑμνολογίας μὲ ἀγνὸ βυζαντινὸ ὕφος.

Σὲ μέλος ἀργοσύντομο («ὁ Κανόνας») καὶ σὲ ρυθμὸ καὶ χρόνο ἀργὸ καὶ μεγαλόπρεπο τὰ τροπάρια: «Τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῶ.....» στὴν ἀρχὴ καὶ «Τὴν ὡραιότητα τῆς παρθενίας σου.....» στὸ τέλος, κρατοῦσαν σὲ βαθιὰ ἔκσταση τὸ ἐκκλησιαστικὸν. Κυριολεκτικὰ μεταρσιωμένος ὁ καλόγουστος καὶ μουσικὰ καλλιεργημένος Συμιακός, προσεχτικὸς καὶ προσηλωμένος, χωρὶς νὰ θεωρεῖ ἀγγαρεία τὴν ἀργόσυρτη ἐκτέλεση, λὲς καὶ παρακαλοῦσε τὸ Θεὸ νὰ τοῦ χαρίξει αὐτιά καὶ δύναμη νὰ ἀπολαμβάνει μὲ ἄνεση τὶς ἱερὲς ὑμνωδίες πὺ τὴ θεία μουσικὴ τους ἐνωθε σὰν μοναδικὴ θρησκευτικὴ ψυχαγωγία καὶ χαρὰ του.

Μὲ τὸν ἴδιο σεβασμὸ τὸ συμιακὸ σπίτι τηροῦσε τὸ ἔθιμο τῶν κολλύβων τοῦ ψυχασάββατου. Τὴν παραμονή, στὸν ἑσπερινό, μ' ἓνα μεγάλο πιάτο γεμάτο κόλλυβα, διακοσμημένο μὲ γοῦστο μὲ τὴν ψιλοκοπανισμένη ζάχαρη, τὶς ἀσπρισμένες ἀμυγδαλόψυχες, τὶς ἄκουιν-νες¹ σταφίδες καὶ τὰ δροσερὰ κουν-νια² τοῦ ροδιοῦ, κάθε νοικοκυρὰ συνοδευόμενη ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῆς προσερχόταν στὴν ἐκκλησιά, γιὰ νὰ τιμῆσει τὴ μνήμη τῶν ἀποθαμμένων τῆς. Καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυση ὁ καντηλιανάφτης, ἀνεβασμένος στὴν πεζούλα ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, ἀπὸ τὸ πανέρι πὺ κρατοῦσε στ' ἀριστερὸ πλευρὸ του, μ' ἓνα

1. Χωρὶς κουκούτσια, 2. τὰ σπυριά.

φλιτζάνι του τσαγιού μοίραζε στους εκκλησιαζόμενους τὰ κόλλυβα του ψυχοσάββατου.

Ίδιαίτερα ξεχωριστό, και σαν έθιμο πρωτότυπο και γραφικό, ήταν τὸ προσκύνημα στὸν Πανορμίτη τὴν Κυριακὴ τῆς Σταυροπροσκύνησης, τρίτη κατὰ σειρά μέσα στὴ Σαρακοστή. Τὸ έθιμο αὐτὸ τηροῦν, νομίζω, και σήμερα οἱ ναυτικοὶ τῆς Σύμης, πού έχουν νὰ εκπληρώσουν κάποιο τάξιμο στὸ Μεγαλόχαρο, προστάτη τῶν θαλασσινῶν τοῦ Αἰγαίου. Μὲ τίς οικογένειές τους και ἄλλους γνωστούς και συγγενεῖς περνοῦσαν τρεῖς ἡμέρες συμπυκνωμένης θρησκευτικότητας και εὐλάβειας. Και τὴν Κυριακὴ, μετὰ τὴν ἀπόλυση, προσφερόταν, ἀντὶ γιὰ κόλλυβα, τεμάχιο ροδίτικου καρπουζιοῦ, συνήθως χονδρόφυλλου και μεγάλου, πού ἡ οικογένεια τοῦ ταμένου¹ διατηροῦσε ἀπὸ τὸ καλοκαίρι κρεμασμένο ψηλὰ μέσα σὲ δίχτυ.

Οἱ προετοιμασίες γιὰ τὴ Λαμπρὴ

Ἄπ' ὅλες τίς γιορτές τῆς Χριστιανοσύνης θέση πρωτεύουσα και κυριαρχικὴ στίς καρδιές τῶν Ὀρθοδόξων κατέχει τὸ Πάσχα, ἡ γιορτὴ τῆς πανανθρώπινης χαρᾶς πού σκόρπισε στὴ γῆ «τὸ κοσμοσωτήριο ἀγγελμα τῆς Ἀναστάσεως», βάση και θεμέλιο τῆς χριστιανικῆς πίστης· ἀκόμη πὺὸ σημαντικὸ και αἰσθαντικὰ ὑποβλητικὸ, ἰδιαίτερα γιὰ τὸ μεταβυζαντινὸ Ἑλληνισμό. Ἔτσι τὸ Πάσχα, γιορτὴ εὐλαβικὴ και ἐλπιδοφόρα τῶν πονεμένων και γιὰ τὸ Ρωμιοὺ σύμβολο σημαδιακὸ και τῆς δικῆς του Ἐθνικῆς Ἀνάστασης, ὑπῆρξε ἡ κατεξοχὴν «έορτὴ τῶν έορτῶν» και «πανηγύρις τῶν πανηγύρεων» τὸ μοναδικὸ ἐθνοκηρησκευτικὸ διπλογύορτι, πού σύσσωμο τὸ ἀδούλωτο Γένος με ἀξιοπρόσεκτη ἔμφαση και θέρμη ψυχικὴ τιμοῦσε και δόξαζε.

Κομμάτι ὁμοούσιο και ἀδιαίρετο ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ σάρκα και ἡ Σύμη, πηγὴ ἀκένωτη ψυχικότητας και ζωντάνιας, μ' ἀπαράμιλλο ἐνθουσιασμὸ και ζῆλο γιόρταζε και ζοῦσε τὴν πὺὸ φανταχτερὴ και χαρούμενη σ' ὀλόκληρο τὸ Αἰγαῖο Λαμπρὴ. Μέσα σὲ παραλήρημα χαρᾶς και πάνδημης εὐφροσύνης ἡ Σύμη, τὸ ξεμοναχιασμένο στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ὁμόνυμου κόλπου νησάκι, λὲς και σαν ἓνας ἄνθρωπος, αὐθόρμητα ξεσηκωμένος σαν ἀπὸ κρατῆρα ἡφαιστείου ξεχειλισμένου, ἄφηνε νὰ ξεχύνεται ἀσυγκράτητη ἀπὸ τὰ τρίσβαθα τοῦ εἶναι τῆς ἡ ὀλόθερμη λάβα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς πού σύγκορμα τὴν τράνταζε και ἀναντίρρητα ἔδινε στὴ Λαμπρὴ τὸν τόνο τοῦ πανεθνικοῦ πανηγυριοῦ. Γι' αὐτὸ και οἱ προετοιμασίες, γιὰ τὸν ὅσο ήταν μπορετὸ λαμπρότερο έορτασμὸ τοῦ Πάσχα, κρατοῦσαν σὲ συναγεμὸ ὀλάκερο τὸ νησί.

Ἄοργασμὸς γενικῆς ἀνακαίνισης ἐπικρατοῦσε σ' ὅλους τοὺς ἐνοριακοὺς

1. Ἐκεῖνου πού ἔκαμε τὸ τάξιμο (τὸ τάμα).

ναούς. Σὲ φούριες οἱ ἐκκλησιάρχισσες! Συγύριζαν τοὺς τάφους τῶν νεκροταφείων, πού ἦταν πλάι στὶς ἐκκλησιές, διατηρώντας ὀλοκάθαρους τὶς ἐπιτύμβιες πλάκες τῶν μνημοριῶν κι ὀλόδροσα τὰ φυτευμένα γύρω ἀπὸ τοὺς τάφους λουλούδια. Ὁλογυάλιστα τὰ μανουάλια κι οἱ μπρούντζινοι πολυέλειοι, τὰ ἀσημένια καντήλια καὶ τὰ ἀσημοστόλιστα εἰκονίσματα, πρόσδιδαν ιδιαίτερη λαμπρότητα στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ναῶν.

Τὸ ἴδιο κι οἱ νοικοκυρές. Ἄσπριζαν τὰ πρασινοσιμένα ἀπὸ τὴ χειμωνιάτικη μούχλα σπίτια τους καὶ τὰ συγύριζαν ὅσο πιὸ καλὰ μπορούσαν. Κι ὅσοι ἦταν ἐπίτροποι ἢ κτήτορες μοναστηριακῶν, φρόντιζαν νὰ τὰ χυλιάσουν¹ καὶ γενικὰ νὰ τὰ νοικοκυρέψουν.

Πρόβαλε τὸ Πάσχα καὶ θὰ ἔταν ἀνεπίτρεπτη παράλειψη νὰ βρεθεῖ τὸ νησι ἀπροετοίμαστο κατὰ τὴ μεγάλη μέρα τῆς Χριστιανοσύνης.

Τὰ Κουλούρια τῆς Λαμπρῆς

Ἔθιμα ἀπὸ τὰ παλιὰ καθιερωμένα κι ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ κληροδοτημένα, μ' ἐπιμονὴ καὶ προσήλωση τὸ συμαϊκὸ σπίτι τὰ σεβάστηκε. Καὶ σὰν ἱερὴ παρακαταθήκη τὰ διαφύλαξε ἀγνὰ καὶ ἀτόφια, ὅπως τὰ εἶχε παραλάβει. Ἀνάμεσα σ' αὐτά, πρωταρχικὸ καὶ ἀξιοσέβαστο, ἀναπόσπαστο ἐξάρτημα τῆς λαμπριάτικης χαρᾶς, ἀπαραβίαστο μέχρι σήμερα, εἶναι τὸ ἔθιμο τῶν κουλουριῶν τῆς Λαμπρῆς.

Συγκεντρωμένες στὸ φιλικὸ ἢ συγγενικὸ σπίτι οἱ γειτόνισσες κι ἄλλες καλεσμένες, κάθε βράδυ, ἀπὸ τὴν πέμπτη βδομάδα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, κι ὕστερα ὡς τὸ Βαγιανὸ Σάββατο, ἔσπευδαν νὰ συνεπάρουν τὴ νοικοκυρά, πού ἀπὸ νωρὶς τὶς καρτεροῦσε.

Τὰ ὑλικά καὶ τὰ σύνεργα (ἀλεύρι, βούτυρο, μαστίχα, ζάχαρη, μπαχαρικά, σκάφη καὶ πλασταριές²) ἀπὸ νωρὶς ἐτοιμασμένα, ἦταν σολαϊσμένα³ στὸ μα(γ)εργεῖο καὶ στὴν τσιμνιά⁴ τὸ καζάνι μὲ τὸ νερὸ σιγόβραζε.

Στὴ σάλα ἐπάνω σὲ τρίχινα κ-κ'ελίμνια⁵ ἀπλωμένα τὰ σεντόνια, προορισμένα γιὰ τὸ ἀπλωμα τῶν κουλουριῶν, πεντακάθαρα καὶ μυρωδάτα περιέμεναν.

Τὸ ζύμωμα ἀναλάμβαναν οἱ νεώτερες, σὰν πιὸ γερές, καὶ τὸ πλάσιμο οἱ ἡλικιωμένες, πού καὶ πείρα διέθεταν καὶ μαστοριά.

Μοσχοβολοῦσε τὸ σπίτι ἀπὸ τὴ μυρωδιὰ τοῦ συμαϊκοῦ βό(ν)τυρου, πού συνήθως χρησιμοποιοῦσαν, καὶ τῶν μπαχαρικῶν, πού ἔβαζαν στὸ ζυμάρι.

1. Νὰ τὰ ἀσπρίσουν, 2. πλατιές σανίδες γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ψωμιῶν ἢ τῶν κουλουριῶν στὸ φούρνο γιὰ ψήσιμο, 3. φυλαγμένα, 4. στὸ τζάνι, 5. ταπέτα, ἀπὸ τρίχα κατσίκας, ὑφασμένα στὸν ἀργαλεῖο.

Τὸ ζυμάρι κατὰ κανόνα τὸ 'πιαναν σκληρό¹, ὅπως ἔλεγαν, κι ὅταν ἦταν πιὰ ἔτοιμο, τὸ παραλάβαιναν οἱ σκληρωτάδες², ἔφηβοι καὶ κοπέλες, παιδιὰ τῆς νοικοκυρᾶς καὶ τῶν καλεσμένων της.

Γονατιστοί, θυμᾶμαι, γύρω στὴν ἀδειανὴ σκάφη, παίρναμε ἀπὸ τὸ σκεπασμένο μ' ἓνα σεντόνι σὲ μιὰν ἄλλη σκάφη ἔτοιμο ζυμάρι ἓνα τακ-κ'ί³, ὅσο χωροῦσε ἢ φούχτα⁴ μας, καὶ σκυφοί καταπιανόμεσταν μὲ τὸ σκλίβωμα⁵, πού ἤθελε καὶ δεξιότητα καὶ χρόνο, γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμοπαράδοτο γιὰ τὸ πλάξιμο. Βιαστικοί, ποῖος θὰ παραδώσει ὅσο πιὸ γρήγορα μποροῦσε τὸ δικό του, βάζαμε τὰ δυνατά μας κι ἰδρωκοπούσαμε γιὰ ν' ἀξιωθοῦμε νὰ βγοῦμε ἀσπροπρόσωποι στὴν ἀποστολή μας. Ὁ ἔπαινος κι οἱ εὐχαριστίες τῆς οἰκοδέσποινας ἦταν γιὰ μᾶς τίτλος τιμῆς πού μᾶς ἔκανε περήφανους.

Ἄτμὸσφαιρα χαρᾶς καὶ γέλιου ἐπικρατοῦσε, ὅση ὥρα κρατοῦσε ἡ ὅλη διαδικασία κατασκευῆς τῶν κουλουριῶν.

Δύο εἰδῶν κουλούρια τῆς Λαμπρῆς φτιάχνανε οἱ Συμιακὲς νοικοκυρές: Τὰ βοτυρένα (χωρὶς ζάχαρη), προορισμένα γιὰ βούτημα, καὶ τὰ δζαχαρένα, ἄλλα πασπαλισμένα σὰν τοὺς κουραμπιέδες μὲ πούδρα-ζάχαρη καὶ ἄλλα χωρὶς αὐτὴ τὴν πρόσθετη ζάχαρη.

Πρῶτα φτιάχονταν τὰ δζαχαρένα, ἐπειδὴ ἀργοῦν νὰ 'νιβοῦ(ν)⁶ (πολλὲς φορὲς χρειάζονταν τριανταέξι ὥρες, γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμα νὰ σταλοῦν στὸ φούρνο) κι ὕστερα τὰ βοτυρένα.

Ἄφράτα κι εὐωδιαστά, ἰδίως τὰ ζαχαρένια, ἀληθινοὶ κουραμπιέδες, σπεσιαλιτέ τῆς Συμιακιᾶς νοικοκυρᾶς, ἀποτελοῦν χάρμα τερψιλαρύγγιο, στολίδι τοῦ σπιτιοῦ καὶ χαρὰ ἰδίως τῶν παιδιῶν. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ βοτυρένια, ἀληθινὰ ἀγγλικά μπισκότα, πού μουσκεύουν γρήγορα μέσα στὸν πρωινὸ καφέ.

Ἐφτιαχναν ἀκόμη, θυμᾶμαι, καὶ κουλούρια πελεχρά⁷, μὲ ἀλεύρι δεύτερης ποιότητος καὶ βούτυρο ὄχι συμιακό. Αὐτὰ τὰ προόριζαν γιὰ τοὺς Τούρκους, πού τσοῦρμα ὀλόκληρα ἀριβαρίζαν στὴ Σύμη τῆ Μεγάλῃ Βδομάδα καί, πιάνοντας σπίτι σπίτι, ζητοῦσαν κουλούρια μὲ τὴ φράση: *χαλκὰ Μαριά*. Ἐφτιαχναν ἀκόμη καὶ τούρτες (τυρόπιτες) τῆ Μ. Τετάρτη, γιὰ νὰ εἶναι φρέσκες καὶ μαλακὲς τὸ Πάσχα.

Τὸ ἔθιμο τῶν κουλουριῶν τῆς Λαμπρῆς αὐτούσιο, ὅπως τὰ παλιὰ χρόνια, διατηρεῖται ἀπὸ τὴ Συμιακιὰ νοικοκυρά, πού τὸ βρίσκει ἀδιανόητο ν' ἀντικρίσει τὴν *καρναλ-λή-λης*⁸ χωρὶς κουλούρια ἢ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ χωρὶς τίς *αἰδοκοῦλ-λες*⁹ γιὰ τὰ βαφτιστικά ἢ τὰ ἀνέψια της.

1. Ἐβαζαν λιγότερο νερὸ κι ἔτσι τὸ ζυμάρι γινόταν σκληρό, 2. αὐτοὶ πού μὲ τὴ μάλαξη ἔκαναν τὸ σκληρὸ ζυμάρι κατάλληλο γιὰ πλάσιμο σὲ κουλούρια, 3. κομμάτι, 4. χούφτα, 5. ἡ μάλαξη τῆς ζύμης, 6. νὰ ἀνεβοῦν, δηλ. νὰ ὑποστοῦν τὴν ἀναγκαίαν ζύμωση γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμα γιὰ τὸ φούρνο, 7. πενιχρά, 8. ξεφλουδισμένο δενδρύλιο (συνήθως πεῦκο) μὲ δύο, τρεῖς ἢ καὶ περισσότερους κλώνους, κοινῶς *χαλιά* (γι' αὐτὸ καὶ *δίχαλη*, *τρίχαλη*, *τετράχαλη*), στὰ ὅποια κρεμοῦσαν τὰ κουλούρια τῆς Λαμπρῆς, 9. αὐγοκοῦλες, μεγάλα πλεχτὰ κουλούρια μὲ ἓνα ἢ περισσότερα κόκκινα αὐγά.

Τὰ νυχτέρια

Ἄληθινὰ ψυχαγωγικὸ ἔθιμο τῆς Λαμπρῆς, γιὰ τὸν σφιχτὰ δεμένο μὲ τις παραδόσεις τοῦ νησιοῦ του Συμιακοῦ, ἦταν ἡ μὲ φωτοχυσίες καὶ κρότους ὑποδοχὴ τοῦ Πάσχα. Προσφορότερο τρόπο ἐκδήλωσης τοῦ ἑορταστικοῦ ἐνθουσιασμοῦ του ἔβρισκε στὸ κάψιμο πυροτεχνημάτων, ποὺ ἀποτελοῦσε καθρέφτισμα τῆς φλογερῆς ψυχικῆς ιδιοσυστασίας καὶ τοῦ ἐκρηκτικοῦ χαραχτήρα του.

Συνήθως τὰ ἔφτιαχνε ὁ ἴδιος. Ἐξοικειωμένος μὲ τὴν ἀσύδοτη παρουσία τοῦ μπαρουτιοῦ, ποὺ κάτω ἀπὸ τὸ ἰδιόρρυθμο προνομιακὸ καθεστῶς¹ τοῦ νησιοῦ κυκλοφοροῦσε στὴν ἀγορὰ σὰν ἐλεύθερο ἐμπόρευμα, ἀπὸ μικρὸς μὴ-θηκε στὴν κατασκευὴ τῶν λογῆς λογῆς πυροτεχνημάτων (τριγώνου, στρακατρούκας, μεθηρακιοῦ κτλ.). Ἦταν ἀκόμη κι οἱ αὐτοσχέδιες βόμβες, ἄδειοι κάλυκες ἢ παλιὸ μαρκούτσι τῆς μηχανῆς, κομμένο σὲ κομμάτια μὲ σιδεροπρίονο, γεμισμένα μὲ μπαρούτι.

Ἐπῆρχαν ὅμως καὶ οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος πυροτεχνουργοί, ποὺ ἀπὸ τὴν πρώτη βδομάδα τῆς Μ. Σαρακοστῆς ὡς τὸ Μεγάλο Σάββατο βρῖσκονταν σὲ δουλειὰ προσπαθώντας νὰ ἀνταποκριθοῦν στὴν ἔντονη ζήτησι πυροτεχνημάτων ποὺ ὁ Συμιακὸς τὰ ἤθελε πολλὰ καὶ πλούσια ὄχι μονάχα σὲ ποικιλία ἀλλὰ καὶ σὲ ποιότητα. Πρῶτανος τῶν πυροτεχνηματοποιῶν τῆς Σύμης ἕως τὸ 1916, θυμᾶμαι, ἦταν ὁ Παντελῆς Καλουτᾶς ἀπὸ τὴ Σύρο, ποὺ ἀπὸ μικρὸς ζοῦσε στὴ Σύμη. Ἐφτιαχνε ἀκόμη καὶ βεγγάλες.

Ἀποκορύφωμα ὅμως τῆς προσπάθειας γιὰ τὴν κατασκευὴ πυροτεχνημάτων ἀποτελοῦσαν τὰ νυχτέρια, ποὺ ἄφησαν ἐποχὴ στὰ πασχαλιάτικα χρονικὰ τῆς Σύμης.

Ἀπὸ τὴν πρώτη ἐβδομάδα τῆς Μ. Σαρακοστῆς, ἀπὸ τὸ βράδυ κιόλας τῆς Καθαρῆς Δευτέρας συγκεντρώνονταν στὸ θόλο τῆς Παναγίᾶς τῆς Με(γ)άλης² οἱ νέοι τῆς ἐνορίας, ποὺ εἶχαν εἰδικευτεῖ στὴν κατασκευὴ πυροτεχνημάτων. Μὲ ἐπικεφαλῆς, θυμᾶμαι, τὸ Σταμάτη τὸν Καπάη, ἀργότερα ὑπάλληλο τῆς Ἐταιρείας τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ, προετοίμαζαν τὰ ὑλικά γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ πυροτεχνικοῦ συγκροτήματος ποὺ εἶχαν προγραμματίσει γιὰ τὸ Πάσχα. Τὸ ἴδιο καὶ στὸ νοδὰ τῆς Λεμονήτισσας³. Κι ἐκεῖ ἡ ἴδια φούρια ἀπασχολοῦσε τοὺς νέους τῆς ἐνορίας.

Τὰ νυχτέρια συνεχίζονταν ὀλόκληρη τὴ Μ. Σαρακοστή. Μὲ ἐχεμύθεια

1. Γιὰ τὸ καθεστῶς αὐτὸ βλ. Ἄ λ ε ξ. Σ. Κ α ρ α ν ι κ ὸ λ α, Νότιες Σποράδες - Σελίδες ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν προνομίων τους, Παρνασσός τ. Π' (1971) τεῦχος 3 σελ. 423 κ.ἐξ., 2. ἐνοριακὸς ναὸς στὴν Πάνω πόλη (βλ. Σ ω τ η ρ ί ο υ Κ α ρ α ν ι κ ὸ λ α, Τὰ σεβάσματα τῆς λατρείας τῶν Συμιαίων, Ἀθῆναι 1962, σσ. 41 - 56), 3. ἐνοριακὸς ναὸς, τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, στὴν Κάτω πόλη (βλ. Σ ω τ. Κ α ρ α ν ι κ ὸ λ α, ἔ.ἀ. σσ. 35 - 39).

και μυστικότητα δούλευαν ολόκληρη τὴ νύχτα ἕως τὶς πρωινὲς ὥρες, κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τῶν ἐμπειροτέρων. Ἐτοίμαζαν τὰ ὑλικά γιὰ τὸ βράδινον τοῦ Μ. Σαββάτου, ὅποτε θὰ παρουσιάσαν τὸ θέαμα τῆς βραδιᾶς. Ἐνα εἶδος φεστιβάλ, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, ποὺ κρατοῦσε σὲ ἔντονη ἀμίλλα τὶς δύο αὐτὲς ἑνορίες, ποιά θὰ παρουσιάσει τὸ καλύτερον ἀπαρτισμένο πυροτεχνικὸ συγκρότημα, ἡ Παναγιὰ ἡ Μεγάλῃ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Χωριοῦ¹ καὶ ἡ Παναγιὰ ἡ Λεμονήτισσα σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ Γαλοῦ².

Τὶς δαπάνες γιὰ τὴν προμήθεια τῶν ὑλικῶν ἀναλάβαιναν οἱ δύο ἑνορίες, ποὺ μὲ ἐράνους καὶ προσφορὰς συγκέντρωναν τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα.

Γεμάτοι ἀνυπομονησία οἱ Γαλιῶτες³ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ οἱ Χωριάτες⁴ ἀπὸ τὸ ἄλλο παρακολουθοῦσαν τὴν προσπάθεια τῶν νυχτεριῶν. Δὲν ἔλειπαν τὰ προγνωστικὰ ἀκόμη καὶ τὰ στοιχίματα ἀνάμεσα στοὺς θιασῶτες τῶν δύο ἑνοριῶν. Γιὰ τὸ Συμιακὸ τὸ πυροτεχνικὸ θέαμα τῆς βραδιᾶς τοῦ Μ. Σαββάτου ἦταν ἡ εὐκαιρία ψυχαγωγότητός του, ποὺ δὲν μπορούσε νὰ τὴν στερηθεῖ ὕστερα ἀπὸ ἑπτὰ βδομάδες ἀναμονή.

Ἡ Βαγιανὴ βδομάδα

Ἡ ἕκτη στὴ σειρά ἐβδομάδα τῆς Μεγάλῃς Σαρακοστής, ἡ Βαγιανὴ Βδομάδα, λήγει τὴν *Κυριακὴν-δῶμ-Ματισιδγιῶν*⁵. Κι ἦταν ἀφιερωμένη στὴ δικαιολογημένη σπουδὴ τῆς Συμιακῆς νοικοκυρᾶς νὰ ἀποτελειώσει ὀπωσδήποτε τὰ κουλούρια τῆς Λαμπρῆς, ἀλλὰ καὶ στὴν αὐξημένη δραστηριότητα τῶν ἀνδρῶν ποὺ συνέχιζαν τὶς προπαρασκευές τους γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τοῦ Πάσχα. Ἐπιπρόσθετα στὰ χρέη ὀρισμένων ἀνδρῶν ἦταν καὶ οἱ φροντίδες γιὰ τὴν ἐπιδιόρθωση, τὸν καθαρισμὸ καὶ τὸ λάδωμα τῶν *καραβιν-ῶν*⁶, ὅπως ἀποκαλοῦσαμε τότε τὰ τρομπόνια. Ὅλο τὸ χρόνο κρυμμένες στὰ μπαουλά, βλέπανε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας τὴ Βαγιανὴ Βδομάδα. Κειμήλιο τοῦ Εἰκοσιένα, ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί κληροδοτημένο, φύλαγε τὴν *καραβίν-να* τῆς σὰν κόρη ὀφθαλμοῦ ἡ Συμιακιά οἰκογένεια καὶ τὴν εἶχε καμάρι καὶ στολίδι τῆς.

Ἐθιμο ἐπίσης, χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν πρωτοτυπία του, ἦταν καὶ τὸ τσουγκρισμα τῶν αὐγῶν, ἕνα εἶδος στοιχίματος, ποὺ πολὺ ἄρεσε στὸ Συμιακὸ. Πλάι στὴν κάσα μὲ τὰ αὐγά στέκονταν στὸ λιμάνι οἱ στοιχηματιστές. Τὸ σπασμένο στὸ τσουγκρισμα αὐγὸ κέρδιζε ἐκεῖνος ποὺ εἶχε τὸ γερό. Τὰ κερδισμένα αὐγά τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὶς τοῦρτες τῆς Λαμπρῆς.

Τὸ Βαγιανὸ Σάββατο συνηθίζονταν καὶ τὸ φτιάξιμο τῶν Λαζάρων, τῶν

1. Τῆς Πάνω πόλεως, 2. τῆς Κάτω πόλεως, 3. οἱ κάτοικοι τῆς Κάτω πόλεως, 4. οἱ κάτοικοι τῆς Πάνω πόλεως, 5. τὴν Κυριακὴν τῶν Βαίων (*ματισόδημα* ἦταν τὰ μπουκέτα ἀπὸ κλαδιὰ ἐλιάς καὶ ἀρωματικούς θάμνους δεμένα μὲ σταυρὸ ἀπὸ φύλλα βαγιᾶς), 6. βλ. τὴ βινιέττα στὴ σελ.

μικρῶν σὲ σχῆμα φρατζολίτσας ψωμιῶν, ποὺ ἀντὶ γιὰ τὸ αὐγὸ τῆς αὐδοκούλ-
-λας εἶχαν καρύδια καὶ ἀμύγδαλα. Μὲ μπαχαρικά καὶ σουσάμι ζυμωμένοι οἱ
λατζάροι, ἦταν ἓνα εἶδος λιξᾶς¹ γιὰ τὰ παιδιὰ, ποὺ τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου
περιέρχονταν τὶς γειτονιές, μὲ ἓνα ἀπ' αὐτὰ ντυμένο σὰν τὸ σαβανωμένο
Λάζαρο, καὶ ἔψαλλαν τὰ πάθη τοῦ νεκρاناστημένου Λαζάρου:

*Πές μας, Λάζαρε, τί εἶδες
εἰς τὸν Ἄδην ποὺ ἐπῆγες.
Εἶδα φόβους, εἶδα τρόμους,
εἶδα βάσανα καὶ πόνους.*
.....

Γιὰ ἀμοιβή τους ἔπαιρναν ἓνα αὐγὸ.

Μεγαλόπρεπη καὶ πανηγυρική ἡ θεία λειτουργία τῆς Κυριακῆς τῶν
Βατῶν τελείωνε στίς 11 π.μ. Πάνδημη ἡ συρροή στοὺς ναοὺς. Μικροὶ καὶ
μεγάλοι μὲ τὸ μασιδί στὸ χέρι ὑποδέχονταν «τὸν ἐποχούμενον ἐπὶ πώλου
ἴνου Ναζωραῖον» ἀποθεώνοντάς τον. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀπόλυση συγκεν-
τρωμένοι ὅλοι γύρω ἀπὸ τὸ πλούσιο τραπέζι συνέτρωγαν «καταλύοντας
οἶνον καὶ ἰχθύας», ὅπως καθιερώθηκε ἀπὸ τὴ Μητέρα Ἐκκλησία. Ἦταν
ἀδιανόητο στὸ τραπέζι τῆς ἡμέρας αὐτῆς νὰ ὑπάρχει ἄλλο ἔδεσμα ἀπὸ ψάρια.

Οἱ Νυμφίοι

Τὸ σούρουπο εἶχε ἀπλωθεῖ στὴν ἤσυχη πολιτεία. Ἄργὸ καὶ ἀπαλόηχο
τὸ κτύπημα τῆς καμπάνας, ἐνισχυμένο ἀπὸ τὸν ἀντίλαλο τῶν βουνῶν, ποὺ
περιτριγυρίζουν τὴν ἀμφιθεατρικὰ οἰκοδομημένη πολιτεία, μᾶς καλοῦσε στὸν
Πρῶτο Νυμφίο. Καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ λείψει κανεὶς.

Μὲ τὴν ἱερὴ Σύνοψη στὸ χέρι ἓνας ἓνας παίρναμε θέση μέσα στὸ μισο-
σκόταδο, ποὺ κατανυκτικώτατο ἀπλωνόταν μέσα στὸ ναό. Στὰ ὀλόμαυρα
ντυμένα τὰ μανουάλια, ὁ ἄμβωνας καὶ τὸ δεσποτικό, τ' ἀναλόγια, τὰ προσκυ-
νητάρια καὶ τὸ παγκάρι. Τὸ ἴδιο κι ἡ Ὁραία Πύλη, φραγμένη μὲ τὸ χρυσο-
κεντημένο μαῦρο βελούδινο παραπέτασμα. Ἔτσι ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμηση
τοῦ ναοῦ ἐντυπωσίαζε τὸν ἐκκλησιαζόμενο καὶ τὸν προπαρασκεύαζε γιὰ τὸ
ἐπερχόμενο Θεῖο Πάθος.

Γλυκόφθογγο καὶ μελωδικό, μέσα στὸ ἀμυδρὸ θαμπόφωτο τῶν καντηλιῶν,
ἀκούοταν τὸ γεμάτο ἐπικολυρικὸ πάθος τροπάριο: «Ἴδου ὁ Νυμφίος ἔρχε-
ται. . .», ποὺ ἄργὸ καὶ μεγάλοπρεπο ψάλλεται, ὅταν σὰν «ἀρνίον ἐπὶ σφαγὴν
ἀγόμενος» ὁ Νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας ὀδηγεῖται στὸ Γολγοθᾶ. Ἄφου κάμει

1. Λιχουδιάς.

τὸ γύρο τοῦ ναοῦ ἢ εἰκόνα του τοποθετεῖται στὴ μέση, σὲ εἰδικὸ τρίποδα στηριγμένη. Καὶ τότε ἀκολουθεῖ τὸ γενικὸ προσκύνημα, ἐνῶ ψάλλεται ἀκόμη τὸ καταनुκτικὸ τροπάριο.

Τὸ ἴδιο καὶ τῆ Μεγάλῃ Τρίτῃ, πού στὸ τέλος μὲ κατάνυξη ψάλλεται τὸ τροπάριο τῆς Κασσιανῆς. Καὶ ἔπρεπε νὰ νιώθουν γερὰ τὰ κότσια τους οἱ ψάλτες, γιὰ νὰ ἀντικρίσουν μὲ αὐτοπεποιθὴση καὶ θάρρος τὴν αὐστηρὴ κρίση τοῦ Συμιακοῦ ἀκροατῆ, πού θὰ τοὺς χάριζε τὰ εὐσημα τῆς καλῆς ἐκτέλεσης τοῦ ὄντος μεγαλόπρεπου δοξαστικοῦ.

Πυκνὸ τὸ ἐκκλησίασμα καὶ τὰ προηγιά¹ τῆς Μεγάλῃς Δευτέρας καὶ τῆς Μεγάλῃς Τρίτῃς.

Περίοδος θρησκευτικῆς ἔξαρσης καὶ συναισθηματικότητος ἡ Μεγαλοβδομάδα, γεμάτη πνευματικὴ περισυλλογή, πουθενὰ ἄλλοῦ, ὅσο γνωρίζω, δὲν εἶχε νὰ παρουσιάσει τόση εὐλαβικότητα καὶ λατρευτικὸ ζῆλο ὅσο στὴ Σύμη. Λὲς καὶ ἡ ζωὴ τοῦ νησιοῦ τις ἅγιες αὐτὲς μέρες, συνεπαρμένη ἀπὸ τὸ θάμβος καὶ τὴν αἴγλη τοῦ θεοῦ πάθους, κυριολεκτικὰ μεταρσιωμένη κυλοῦσε σ' ἀνώτερες σφαῖρες πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀνάτασης.

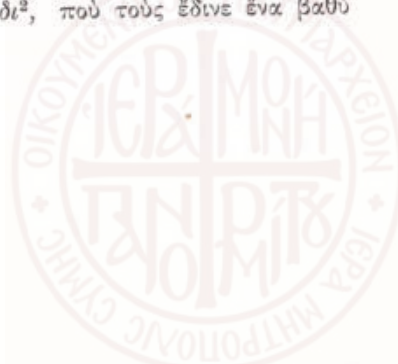
Ἄπὸ τὰ πολλὰ καὶ ὠραῖα συμαϊκὰ ἔθιμα τῆς μεγαλοβδομάδας καὶ ἀπὸ τις πολλὰς παραδόσεις πού οἱ πατέρες μας διατηροῦσαν καὶ ἐξακολουθοῦμε νὰ διατηροῦμε καὶ μεῖς, θὰ περιορισθῶ νὰ παρουσιάσω ὅσα ἔκρινα πὼς θὰ ἐπιτρέψουν στὸν ἀναγνώστη νὰ σχηματίσει ὀλοκληρωμένη τὴν εἰκόνα τῆς θρησκευτικότητος τοῦ Συμιακοῦ.

Μεγάλῃ Πέμπτῃ

Αὐστηρὴ καὶ πειθαρχημένη ἡ θεία λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου τὸ πρωὶ τῆς Μεγάλῃς Πέμπτης. Καὶ ὁ Συμιακός, ἀποτοξινωμένος ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ, προσερχόταν μὲ τὰ στήθια ἀνάλαφρα μπροστὰ στὴ Θεία Μετάληψη καὶ κοινωνοῦσε. Καὶ τηρώντας τὸ ἔθιμο, τὸ ἀντίδωρο, πού μὲ κατάνυξη ἔπαιρνε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἱερέα, τὸ φύλαγε μὲ εὐλάβεια ὀλόκληρο τὸ χρόνο.

Συνήθεια, ἀπὸ τὰ παλιὰ καθιερωμένη, ἦταν τῆ Μεγάλῃ Πέμπτῃ νὰ γίνεταὶ τὸ βάψιμο τῶν αὐγῶν, πού συμβολίζουν τὰ αἱματοβαμμένα πάθη τοῦ Χριστοῦ. Μέσα σ' ἓνα καζάνι, γεμάτο νερό, ἔβραζαν φύλλα ἀμυγδαλιᾶς, πού ἔδιναν στὸ νερὸ κίτρινη χροιά. Μέσα στὸ νερὸ αὐτὸ βρασμένα τὰ αὐγά, ἔβγαίναν ὀλοκίτρινα. Ἄλλὰ ἡ διαδικασία τοῦ βαψίματος δὲν ἔληγε. Ἔτσι κίτρινα ὅπως ἦταν, τὰ ἔριχναν σὲ δοχεῖο μὲ γαυβάδι², πού τοὺς ἔδινε ἓνα βαθὺ βυσσινὸ χροῶμα.

1. Τὰ προινά, 2. κόκκινη βαφή.

Τὴ Μεγάλῃ Πέμπτῃ ἐπίσης πρωταρχικὸ ἔδесμα στὸ μεσημεριανὸ τραπέζι τοῦ Συμιακοῦ ἦταν τὰ γιαπρακάκια¹. Μέσα σὲ τρυφερὰ ἀνοιξιὰτικὰ ἀμπελόφυλλα τυλιγμένα τὰ μικροκαμωμένα καὶ σὲ μέγεθος μεγάλου ἀμύγδαλου ντολμαδάκια, μὲ γέμισή τους φακόρυζο, δυόσμο, φιλοκομμένα φύλλα πορτοκαλιοῦ, κρεμμυδάκι, ἐκλεκτὸ ἐλαιόλαδο καὶ λεμόνι, σιγανοψημένα, ἐπαιρναν γεύση εὐχάριστη. Ἐκλεκτὸ ἔδесμα γιὰ τὸν ἐξαντλημένο ἀπὸ τὴ νηστεία Συμιακό. Τὰ ἔρωγε μὲ ἀπληστία καὶ ὄρεξη.

Τὰ Δώδεκα Βαγγέλια

Τὸ βράδυ, τὴν ἴδια ὥρα ὅπως καὶ στοὺς Νυμφίους, μὲ ἀργὰ καὶ πένθιμα χτυπήματα ἢ καμπάνα μᾶς καλοῦσε νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἀκολουθία τῶν Δώδεκα Εὐαγγελίων. Ἡ παρεμβολὴ ἀνάμεσα στὰ Εὐαγγέλια τῶν ἱερῶν ὕμνωνδιῶν ποῦ, σὰν μοιρολόγι, μὲ λυρισμὸ καὶ πάθος ἐκφράζουν τὸν ἀνείπωτο σπαραγμὸ τῆς Παναγίας, γιὰ τὰ μαρτύρια τοῦ Ἀκριβοῦ τῆς Υἱοῦ, καὶ σὰν φιλοσοφικοὶ στοχασμοὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀσφαλιστικὴ δικλείδα ἐκτόνωσης τοῦ πόνου, χάριζαν τὴν ἀνακούφιση καὶ τὴν ἐλπίδα στὶς πνιγμένες μέσα στὴν κατάθλιψη ψυχὲς τῶν ἐκκλησιαζομένων, οἱ ὁποῖοι, παρὰ τὴν πολύωρη ὀρθοστασία, ἀκούραστα παρακολουθοῦσαν μὲ ἄνεση ψυχικὴ τὴ μακρόσυρτη ἀκολουθία.

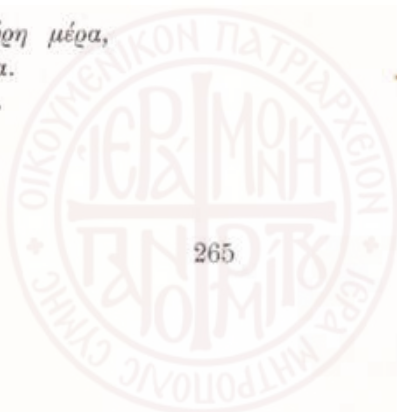
Μ' εὐλαβικὴ προσήλωση κάθε Συμιακιὰ μητέρα ἀπαραίτητο χρέος τῆς θεωροῦσε, σὲ κομμάτια μεταξωτοῦ νήματος, ἓνα γιὰ κάθε μέλος τῆς οἰκογενείας τῆς, νὰ δένει κι ἀπὸ ἓνα κόμπο σὲ κάθε Εὐαγγέλιο. Τὸ κομμάτι αὐτὸ τοῦ νήματος μὲ τοὺς δεμένους κόμπους ἐκλείνει σὲ μικρὸ φυλαχτὸ, ποῦ μαζὶ μὲ τὸ σταυρὸ ἀπὸ τὸ λαιμὸ μας κρεμασμένο φυλάγαμε στὸν κόρφο μας. Ἐθιμο μοναδικὰ πρωτότυπο, ποῦ μὲ συγκινητικὴ ἐπιμονὴ τηρεῖται μέχρι σήμερα στὴ Σύμη.

Ἡ ἐξόρμηση στὰ βουνὰ τοῦ νησιοῦ τὴ νύχτα τῆς Μεγάλῃς Πέμπτῃς, μετὰ τὴν ἀκολουθία τῶν Δώδεκα Εὐαγγελίων, εἶναι ἓνα ἄλλο ἔθιμο ποῦ διατηρεῖται ἀκόμη καὶ σήμερα. Νέοι καὶ νέες τῆς γειτονιάς, συνεννοημένοι ἀπὸ τὴν ἡμέρα, μόλις τελειώσει ἡ ἀκολουθία, ἀφοῦ τσιμπήσουν κάτι, παίρνοντας μαζὶ τοὺς λιβάνι, κάρβουνα καὶ κεριά, ξεκινοῦν γιὰ τὰ βουνά. Ἐπισιέπτονται τὰ ἐξωκλησάκια, ποῦ ἔχουν ἀπὸ ἑνωρὶς προγραμματίσει, καὶ ἀφοῦ ἀνάψουν τὰ καντήλια, θυμιατίζουν τὶς εἰκόνες ψάλλοντας τὸ Μοιρολόγι τῆς Παναγίας:

*Σήμ-μερομ-μαῦρος οὐρανός, σή-μερομ-μαύρη μέρα,
σήμ-μερον-ἔστανωρῶσανε-δῶ-βάδωβ-Βασιλέα.*

.....

1. Ντολμαδάκια.

Γραφικότερο και μαγευτικό τὸ θέαμα τῶν σκορπισμένων στὶς βουνοπλαγιές ομάδων μὲ τ' ἀναμμένα φανάρια κι ἀκόμη πιδ συγκινητικὸ τὸ λυπητερό τραγούδι τους, ποὺ καταπλημμυροῦσε τὶς λαγκαδιές μὲ τὴν ὑποβλητικὴ μουσικὴ του.

Ἀδωπα¹ καὶ πρὶν ἀκόμη ξεφωτίσει, μὲ τὰ στήθια πλημμυρισμένα ἀπὸ τὸν ἀρωματισμένο ἀέρα τοῦ βουνοῦ τῆς Σύμης, γύριζαν στὰ σπίτια τους κατευχαριστημένοι ἀπὸ τὸ προσκύνημά τους. Ἀκολουθοῦσε ὀλιγόωρος ὕπνος καὶ πρὶν ἀκόμη κτυπήσουν οἱ καμπάνες, οἱ κοπέλες ἔσπευδαν στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς ἐνορίας τους, γιὰ νὰ λάβουν μέρος στὸ στόλισμα τοῦ Ἐπιταφίου. Μαζί τους ἔπαιρναν καὶ τὰ λουλούδια ποὺ οἱ ἴδιες εἶχαν καλλιεργήσει στὴν αὐλή τους.

Οἱ Ὁρες καὶ ὁ Ἑσπερινὸς τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς

Κλειστὴ ἡ Ἀγορὰ ἀπὸ τὸ πρῶν. Χωρὶς κίνηση καὶ οἱ δρόμοι. Γαλήνια καὶ γεμάτη πένθος ἀτμόσφαιρα ἀπλώνονταν στὴν πλημμυρισμένη ἀπὸ κατάνυξη πολιτεία.

Δὲν ἦταν ἀκόμη 8 π.μ. καὶ ἡ καμπάνα, συμμετέχοντας στὸ πάνδημο πένθος, ἄφηνε νὰ διαχέονται λυπητερὰ στὴν ἀτμόσφαιρα τὰ ἄτονα κτυπήματά της. Πρῶτῃ ἄρχιζε ἡ Ἀκολουθία τῶν Ὁρῶν καὶ σὲ συνέχεια ὁ Ἑσπερινός, ποὺ μὲ κατακλείδα τὴν Ἀποκαθήλωση κρατοῦσε ὡς τὶς 2 μ.μ. Καὶ ὅμως ὅλες αὐτὲς τὶς ὥρες ὄρθιοι καὶ νηστικοί, ἀκίνητοι στὶς θέσεις μας σὰν καρφωμένοι, χωρὶς καμιὰ δυσανασχέτηση, ζούσαμε ἔντονα τὶς ἀξέχαστες συγκινητικὲς στιγμές.

Ἐπιβλητικὴ σὲ κατανυκτικότητα ἡ τελετὴ τῆς Ἀποκαθήλωσης, ὀλοκληρωμένη μὲ τὸ προσκύνημα τοῦ ἀνθοστολισμένου τάφου τοῦ Θεανθρώπου, ἔχοντας σὰν ἐπιστέγασμά της τὸ σὰν ἐπιτάφιο μοιρολόγι δοξαστικό: «Σὲ τὸν ἀναβαλλόμενον...», ἔκλεινε μὲ τὶς βαθιὰ χαραγμένες στὴν ψυχὴ μας ἔντυπώσεις.

Μὲ βῆμα ἀργόσυρτο, καὶ μὲ τὸ δίκιο μας, κουρασμένοι γυρίζαμε στὸ σπίτι. Ἐκεῖ μᾶς περίμενε ἡ νερόβραστη φακὴ μὲ ξίδι, ποὺ ὡστόσο ὀρεξάτο τρώγαμε, τραχανίζοντας συγχρόνως μαρούλια, κάμπελα καὶ χλωροκούκια, χωρὶς ἐννοεῖται φρούτο ἢ χαλβὰ ποὺ τρώγαμε τὶς ἄλλες μέρες τῆς Σαρακοστῆς.

Θυμᾶμαι τὴ μητέρα μου ποὺ παρέμενε ὀλονήστικη ὅλη τὴν ἡμέρα τῆς Μ. Παρασκευῆς πίνοντας ξίδι ἀραιωμένο μὲ νερό. Καὶ μόνο τὸ βράδυ, μετὰ τὴν ἀπόλυση τοῦ Ὁρθρου τῆς Μ. Παρασκευῆς, δειπνίζε μὲ μιὰ ἐλαφρὴ ταχινόσουπα ἢ ἓνα φλιτζάνι μὲ ἀλίσφακιά.

Ὅλο τὸ ἀπόγευμα, θυμᾶμαι, τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τὸ ἀφιερώναμε στὸ προσκύνημα τῶν Ἐπιταφίων τῶν ἄλλων ἐνοριῶν, ποὺ ἡ εὐγενικὴ ἀμίλλα

1. Κατὰ τὴν αὐγή.

τῶν κοριτσιῶν τῆς ἐνορίας μᾶς ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ καμαρώσουμε, καταθέτοντας τὰ σεβάσματά μας στὸ θαμμένο τώρα Νυμφίο τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄ Ο Ὁρθρος τοῦ Μεγάλου Σαββάτου

Παλαιότερα τὰ Ἐγκώμια τοῦ Χριστοῦ, πού τὰ ἐψάλλαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ τὰ ψάλλουν ὁμάδες καλλιφῶνων ἐφήβων, ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν, κάθε ἐνορίας, καὶ τὸ γύρισμα τῶν Βαβαλακίῶν¹, ὅπως ἀποκαλούσαμε τὸν Ὁρθρο τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, γίνονταν τίς πρωινές ὥρες τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Μὲ τὴν πάροδο ὅμως τοῦ χρόνου καθιερώθηκε καὶ ὁ Ὁρθρος τοῦ Μ. Σαββάτου νὰ ἀρχίζει τὸ βράδυ τῆς Μ. Παρασκευῆς, τὴν ἴδια ὥρα ὅπως καὶ τίς ἄλλες μέρες τῆς Μεγαλοβδομάδας.

Κατὰ τὴν περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου οἱ δυὸ χοροὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐνωμένοι ἐψάλλαν μὲ κατάνυξη στίχους ἀπὸ τὰ Ἐγκώμια ἔχοντας γιὰ ὑπόκρουση τίς κωδωνοκρουσίες, πού ἀργές καὶ πένθιμες τοὺς συνόδευαν.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου ἀκολουθοῦσε ἡ διανομὴ στοὺς πλοίαρχους τῆς ἐνορίας κομματιῶν ἀπὸ τίς τέσσερις λαμπάδες, πού ἦταν τοποθετημένες στὰ φανάρια τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ Ἐπιταφίου. Τὴ λαμπάδα αὐτὴ τὴ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ναυτικοὶ σὲ ὥρες πού τρικυμισμένη ἡ θάλασσα γινόταν ἐπικίνδυνη. Τὴν ἀναβαν μὲ κατάνυξη καὶ κατόπιν τὴν ἐσβηναν στὴ φουρτουνιασμένη θάλασσα. Καὶ τότε προκαλοῦσαν κατευνασμό καὶ κόπωση τῆς τρικυμίας.

Τὸ Μεγάλο Σάββατο

Ἐντυπωσιακὰ αἰσθητὴ, ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας ματιὰ διαπιστωμένη, ἡ ἀλλαγὴ στὴν ὅλη ἐμφάνιση τοῦ νησιοῦ τὸ πρωὶ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Λὲς κι ἓνα θεόρατο σφουγγάρι αὐτόματα εἶχε σβήσει ἀπὸ τὴν ὄψη τῆς εὐλαβικῆς πολιτείας τὴ θλιμμένη συνοφρώσή της ἀφήνοντας νὰ ἀπλώνεται διάχυτο σ' ὅλων τὰ πρόσωπα τὸ χαμόγελο τῆς χαρούμενης προσδοκίας, προανάκρουσμα τοῦ κοσμοσωτήριου ἀγγέλματος, πού τὰ μεσάνυχτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου θὰ γέμιζε τίς καρδιές μας μὲ χαρὰ καὶ ἐμπιστοσύνη.

Ἀπὸ νωρὶς τὸ πρωὶ χαρμόσυνες οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν μᾶς ξεσήκωναν. Συβοῦπ-π'ουλ-λοι², θυμᾶμαι, προσερχόμεσταν στὸ ναό. Εὐχάριστη ἐκπληξὴ νιώθαμε ἀντικρίζοντας τὴν πέρα ὡς πέρα ἐορταστικὴ ἐμφάνισή του. Ὁλόλαμπρος ἀπὸ μέσα ὡς ἔξω, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὴν πένθιμη μεγαλοβδομαδιὰτικὴ διακόσμηση. Στὰ ὀλόασπρα ντυμένοι οἱ παπάδες καὶ τὰ διακάκ'ια³.

1. Τῶν Ἐπιταφίων, 2. βλ. στὴ σ. 253 τῆ σ. 13, 3. τὰ παιδιά πού ντύνονται ἱερατικὰ ἄμφια καὶ βοηθοῦν τοὺς ἱερεῖς κατὰ τίς λειτουργίες.

Με ρίγη χαρούμενης συγκίνησης ἀκούαμε τὸ Ἄνάστα ὁ Θεός, πού ὁ ἱερέας ραίνοντάς μας μὲ τὰ ροδοπέταλα τοῦ Ἐπιταφίου ἐψαλλε. Συγκινητικὸ τὸ ἀνάγνωσμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς γιὰ τὸν Ἰώβ κι ἀκόμη πιὸ χαρούμενο τὸ Εὐαγγέλιο. Ἔτσι πασίχαρη τέλειωσε ἡ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Σαββάτου.

Ἄλλοι βιαστικοὶ ἀπὸ τίς ἐκκλησιᾶς ἢ τὰ σπίτια τους ἐσπευδαν τώρα στὴν ἀγορὰ γιὰ τὴν προμήθεια τοῦ πασχαλινοῦ ἀμνοῦ ἢ ἐριφίου. Χωρὶς καμιὰ ἰδιαίτερη προτίμηση, ὁ καλόγουστος Συμιακός, πού καὶ τὰ δυὸ τὰ βρίσκει ἐξίσου νόστιμα, ἀγόραζε τὸ κατὰ τὴν κρίση του πιὸ εὐάρεστο. Κι ἀνάμεσα στοὺς πιὸ ἀνυπόμονους ἀγοραστὲς ξεχώριζαν οἱ ἀρραβωνιασμένοι.

Κατὰ τὸ ἔθιμο, ὁ ἐπίδοξος γαμπρὸς πρόσφερε στὸ σπίτι τῆς μνηστῆς του τὸ λαμπριάτικο ἀρνάκι ἢ ρίφι, πού μαζὶ μὲ τὰ πεθερικά του θὰ συντρώγανε στὸ ἑορταστικὸ τραπέζι τὴ νύχτα τῆς Ἀνάστασης.

Μὲ ἀποσωσμένες τώρα τίς πασχαλινὲς προμήθειές τους οἱ καθυστερημένοι, βιαστικοὶ ἐσπευδαν στὰ σπίτια τους. Πλησίαζαν 10 π.μ., πού θὰ ἄρχιζε τὸ προσόρτιο πανηγύρι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Στὸ πλατὺ τῆς ἐκκλησίας θὰ γινόταν ἡ συγκέντρωση. Κι ἔπρεπε ἔγκαιρα νὰ βρίσκονται ἐκεῖ.

Ἄλογοῦλιστας οἱ *καραβίν-νες*, στηριγμένες στὸν τοῖχο τῆς ἐκκλησιᾶς, τραβοῦσαν τὴν περιέργειά μας. Παιδιὰ τότε, τρέχαμε κοντὰ τους καὶ τίς καμαρώναμε. Λίγο πιὸ πέρα συγκεντρωμένοι οἱ χειριστὲς τους στὸ πλατὺ-*d* Ἄι-Γιαν-νιοῦ¹, ἔπαιρναν τίς τελευταῖες ὁδηγίες ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τῆς ὀμάδας. Καὶ ὅταν ἡ *μεριδιάνα*² ἔδειχνε 10 ἀκριβῶς, χαρμόσυνα ὄλες μαζὶ οἱ καμπάνες, κτυπώντας ρυθμικὰ, ἀνάγγελλαν τὴν ἑναρξὴ τῆς γιορτῆς.

Μὲ τίς εὐλογίες τοῦ ἱερέα, ἓνας ἀπὸ τοὺς Ἐπιτρόπους τῆς Ἐνορίας ἀνύψωνε στὸν ἴστό, πού βρίσκεται κοντὰ στὸ καμπαναριό, τὸ λάβαρο μὲ ζωγραφισμένο τὸ Χριστό, τὴ στιγμή πού ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὸν τάφο, τὴν Ἀνάστασι ὅπως τὸ ἀποκαλοῦμε στὴ Σύμη. Ἐκεῖ θὰ ἔμενε ὡς τὴν παραμονὴ τῆς Ἀναλήψεως.

Ἀμέσως τότε ἡ ὀμάδα τῶν πυροβολητῶν, περνώντας κάτω ἀπὸ τὴν καμάρα τοῦ καμπαναριοῦ, ἔμπαινε στὸν κιγκλιδόφραχτο διάδρομο, πού χαλκόστρωτος φθάνει ὡς τὰ σκαλοπάτια πού μπροστά τους περνᾷ ὁ δρόμος πού ὀδηγεῖ πρὸς τὴν Παλαιὰ Δημογεροντία, ἐκεῖ πού στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν οἱ φυλακὲς.

Ἐξω ἀπὸ τὴν καμάρα, κάτω ἀπὸ τὴν ξύλινη κλίμακα τοῦ σχολειοῦ τῆς Βασιλείας³, ἦταν καθισμένος σ' ἓνα χαμηλὸ σκαμνὶ χωρὶς ἐρείσινωτο τὸ Σιατιὸ τοῦ Καρακατσανιοῦ, παλιὸς πυροβολητὴς κι αὐτός. Ἀπόστρατος τώρα. Εἶναι ὁ ἐντεταλμένος οἰκονόμος τῆς ὀμάδας τῶν πυροβολητῶν. Πλάι του εἶχε τὸ βαρελάκι μὲ τὸ μπαρούτι σκεπασμένο καὶ στὸ σκέπαστρο ἓνα ποτήρι τοῦ

1. Τὸ προαύλιο τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ Ἄι-Γιάννη, 2. τὸ ἡλιακὸ ὥρολόγιο, 3. τοῦ ἰδιωτικοῦ σχολείου τοῦ Βασιλείου Ζαχαρίου.

κρασιού. Ήταν τὸ μετράδι. Γνώστης προσώπων καὶ πραγμάτων, αὐτὸς κανόνιζε τὴ δόση τοῦ μπαρουτιοῦ γιὰ κάθε *τρουβουνιά*¹, ἀνάλογα μὲ τὴ δυναμικότητα τοῦ κάθε πυροβολητῆ καὶ τῆς καραμπίνας του. Γιατὶ ἡ ἀτίθαση καραμπίνα δὲ χωράτευε. Ὁ χειριστὴς τῆς ἔπρεπε νὰ διαθέτει καὶ ρώμη καὶ σβελτάδα. Ἡ παραμικρὴ ἀπροσεξία ἢ περιφρόνηση τῆς δυνάμεώς της, μὲ τὸ κλότσημα ποῦ ἔκανε κατὰ τὴν ἐκπυρσοκρότησή της, μποροῦσε νὰ ρεζιλέψει τὸν πυροβολητὴ κτυπώντας τον κάτω σὰν χταπόδι. Καὶ νὰ 'ταν μονάχα ἡ ντροπὴ ποῦ μέσα σὲ θάλασσα καρχασιμοῦ καὶ χαιρέκακου γέλιου τὸν περίμενε! Ὑπῆρχε κι ὁ κίνδυνος νὰ μωλωπιστεῖ πέφτοντας καὶ καμιά φορὰ σοβαρά, κακὸ ποῦ τὸ Στατιὸ μὲ τὴν πείρα του προλάβαινε, διασώζοντας ἔτσι καὶ τὴ δική του ἀξιόπρεια καὶ τοῦ πυροβολητῆ τῆ θέση μπροστὰ στοὺς θεατές.

Ἄμετάπειστος στὴν κρίση του, δὲν ὑποχωροῦσε στὶς παρακλήσεις τῶν πυροβολητῶν ποῦ, σὲ στιγμὲς ἐνθουσιασμοῦ, ζητοῦσαν νὰ τοὺς αὐξήσει τὴ δόση. Ἄνυποχώρητος τοὺς ἐξαπέστειλε μὲ τὴ μομφή: *(Δ)ὲν-ι-ξίδεις*² κ'αὶ παραπάνω! ποῦ, ἂν καὶ τσουχερὴ, τὴ δέχονταν ἀδιαμαρτύρητα. Πειθαρχικοὶ καὶ φρόνιμοι, ἀφοῦ ἄλλωστε γιὰ τὸ καλὸ τοὺς ἐπρόκειτο, προσπαθοῦσαν νὰ ἀνεβάσουν τὴ θέση τους στὴν ἐκτίμηση τοῦ Στατιοῦ, ποῦ πολὺ τὴ λογάριζαν.

Ἀραδιασμένοι τώρα ὁ ἓνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, μὲ τὴν καραμπίνα παρὰ πόδα, περίμεναν ντυμένοι μὲ μαῦρο φαντεζί παντελόνι καὶ μπλὲ μαρὲν ναυτικὴ φανέλα.

Ὁμορφα παλικάρια ὄλοι. Στιβαροὶ καὶ γεροδεμένοι. Ξεσκούφωτοι. Μὲ νόημα τοῦ ἀρχηγοῦ, ποῦ σοβαρὸς καὶ ἀμίλητος στεκόταν στὸ μέσο τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ διαδρόμου, ξεκόλλησε ἀπὸ τὴ γραμμὴ ὁ πρῶτος πυροβολητῆς. Ἐνας παίδαρος εἰκοσιπέντε τὸ πολὺ χρονῶν. Ψηλὸς καὶ λυγερόκορμος. Ἄετοστήθης. Μὲ τὴ συγκίνηση γραμμὴν στὸ κατακόκκινο πρόσωπό του. Ἄν καὶ προπονημένος, μὲ δυσκολία συγκρατώντας τὸ τράκ, ποῦ δικαιολογημένα εἶχε σὰν πρωτάρης, προχώρησε πρὸς τὸ Στατιὸ.

Ἄ! Ἐσοῦ 'σαι³; τοῦ 'πε καθῶς, κοιτάζοντάς τον ἀπὸ τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια, τοῦ γέμιζε τὸ ποτήρι ὡς πάνω. Ήταν ἐκεῖνος, ποῦ ἐφέτος τόλμησε νὰ πάρει στὰ χέρια του τὴν καραμπίνα τῆς *Τσίας*⁴, τὴ μεγαλύτερη ἀπ' ὅλες, μήκους πάνω ἀπὸ 1,40 τοῦ μέτρου, ποῦ μετρημένοι στὰ δάχτυλα τοῦ ἑνὸς χειροῦ ἦταν ἐκεῖνοι, ποῦ μπόρεσαν νὰ τὴ χειριστοῦν ὡς τώρα.

Πρόσεχε, τοῦ εἶπε γελαστός τὸ Στατιὸ, *μὴχ-χάσεις τὸ-βαλμό. Κ'αὶ ψύχραιμα!* Ἐκουσε⁵;

Γρήγορος καὶ πεταχτὸς πῆρε θέση μπροστὰ στὸν Ἀρχηγό, ποῦ μὲ τὸ δεξί του χέρι κρατώντας ψηλὰ τὴν σὰν μπαγκέτα μουσικοῦ μικρῆ βέργα, δί-

1. Ἐκπυρσοκρότηση, 2. δὲν ἀξίεις, 3. ἐσοῦ εἶσαι, 4. παρατσούκλι, 5. ἄκουσε.

νοντας κι αὐτὸς τὶς ἴδιες περίπου συμβουλές, τὸν καμάρωνε. Κι ἐκεῖνος μὲ τὸ κεφάλι ψηλά, περήφανος καὶ καμαρωτός, ἔπαιρνε θέση στὴν οὐρά.

Τὸν διαδεχόταν ὁ δεύτερος πυροβολητής, ποὺ κι αὐτὸς ἐπιδέξιος καὶ σπιβαρός, μὲ τὴ βροντόφωνη καραμπίνα του τίμησε τὸ Μεγαλοσαββατιάτικο πανηγύρι μὲ τὴ λεβεντιά του. Μὲ τὴν ἴδια διαδικασία οἱ τρουβουνιῆς συνεχίστηκαν ὡς τὸ μεσημέρι, μὲ κατακλείδα τῆς γιορτῆς τὴν *βαταργιά*, τὴν ὁμοβροντία ὅλων μαζί τῶν πυροβολητῶν. Μὲ τὴ φοβερὴ δόνηση τοῦ *ἀέρα*, ποὺ προκαλοῦσε ἡ *βαταργιά*, τζάμι γερὸ δὲν ἔμενε στὰ παράθυρα τῶν γύρω σπιτιῶν.

Ἡ *μεριδιάνα* τ' *Αι-Γιαν-νιοῦ* ἔδειχνε μεσημέρι καὶ μαζί μὲ τὶς ἑορταστικὲς καμπανιῆς ὅλων μαζί τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ νησιοῦ ἔκλεινε τὸ προεόρτιο πανηγύρι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου.

Τὸ ἀπόγεμα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου

Ἄραιωμένη τώρα ἡ κίνηση στοὺς δρόμους. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν ἀγορά. Μονάχα στίς γωνιὲς καθισμένοι, μ' ἓνα τραπέζι μπροστά τους, οἱ παλιητὲς τῶν πυροτεχνημάτων ἐξυπηρετοῦσαν ἐκεῖνους, ποὺ δὲ βρῆκαν τὸν καιρὸ νὰ τὰ φτιάξουν μόνοι τους. Ἐπειδὴ γιὰ τὸ Συμιακὸ πατέρα, ὄχι λιγότερο παθιασμένο ἀπὸ τὸ γιό του, ἦταν ἀδιανόητο νὰ περάσει ἡ Λαμπρὴ χωρὶς τὴν ψυχαγωγία τῆς φωτοχυσίας καὶ τοῦ κρότου. Καὶ τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν προμήθεια τῶν πυροτεχνημάτων ἦταν ἡ μόνη δαπάνη ποὺ χωρὶς δυσανασχέτηση ἔκανε, γιὰ νὰ μὴ μείνει παραπονεμένο τὸ δικό του παιδί. Φορτωμένοι λοιπὸν καὶ μὲ πυροτεχνήματα ἀνάμεσα στὰ ἄλλα τους ψώνια, γύριζαν εὐχαριστημένοι στὸ σπίτι.

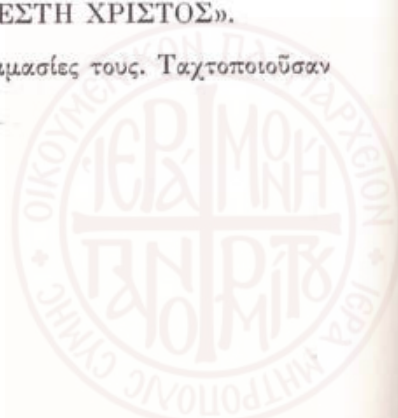
Σὲ ὄργασμὸ βρῖσκονταν τὰ πλατιά² τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀπὸ τὴ Βαγιανὴ βδομάδα τὰ παιδιὰ τῆς ἐνορίας γυρνώντας τὶς γειτονιὲς εἶχαν μαζέψει τὸ λάδι γιὰ τὰ φαναράκια τῆς ἐνορίας τους καὶ τώρα συγκεντρωμένα ἔξω ἀπὸ τὸ κελλὶ τοῦ καντηλανάφτη τὰ συγύριζαν ἐφοδιάζοντάς τα μὲ λάδι καὶ καλοστριμμένο φιτίλι. Στὸ μεταξὺ εἶχαν ἐτοιμάσει καὶ τὰ τελάρα, σὲ σχήματα ἄρμονικὰ καὶ συμμετρικὰ, καὶ τώρα κρεμοῦσαν σ' αὐτὰ τὰ φαναράκια. Τὸ βράδυ, μόλις ἀρχίζει νὰ σκοτεινιάζει, θὰ τὰ ἀναρτήσουν στίς προσόψεις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὰ καμπαναριά.

Ἄνάμεσα στὰ τελάρα κυριαρχοῦν οἱ φωτεινὲς ἐπιγραφές:

«ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ» — «ΧΑΙΡΕ ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ»
«ΧΑΙΡΕΤΕ ΚΑΙ ΑΓΑΛΛΙΑΣΘΕ. ΑΝΕΣΤΗ ΧΡΙΣΤΟΣ».

Στὰ σπίτια οἱ νοικοκυρὲς ἀπόσωναν τὶς ἐτοιμασίες τους. Ταχτοποιοῦσαν

1. Τὸ ἡλιακὸ ὥρολόγιο, 2. τὰ προκύλια.

στις *μουσάδες*¹ ἢ τοὺς *σουφάδες*², τὶς *τουῖρες*³, τ' *ἀμ-μωνακ'ένα*⁴ καὶ τὶς *αὐδοκοῦλ-λες*⁵, ποὺ εἶχαν φτιαχθεῖ τὸ πρωί. Τελείωσε καὶ ἡ προετοιμασία γιὰ τὸ μαγεῖρεμα τῆς πασχαλιάτικης μαγερίτσας. "Ἐτοιμα ἀπὸ νωρὶς τὰ κεφαλ-πόδαρα, τὰ ἐντόσθια καὶ καθαροπλυμένα τ' ἀντερουδάκια καὶ ὅ,τι ἄλλο χρειά-ζεται γιὰ τὴν παρασκευὴ τῆς. Τοποθετημένα στὴν εὐρύχωρη σιφινιώτικη χύτρα, σὲ λίγο θὰ σιγοψήνονται στὴ *τσιμνιά-δοῦ μα(γ)εργειοῦ*.

Ἄληθινὴ ἀριστοτέχνισσα ἡ Συμιακιά οἰκοδέσποινα ἔβαζε ὅλη τῆς τὴ μα-στοριά, γιὰ νὰ τὴν παρουσιάσει, ἀπὸ κάθε ἄποψη, ἄρτια, «τὰ μάλιστα εὐπρόσ-δεκτος» ὅπως ἔλεγε ὁ πατέρας μου, ὕστερα ἀπὸ τὴν πολυεβδόμαδη νηστευτικὴ ἐγκράτεια. "Ἄν τύχαινε μάλιστα νὰ παρευρίσκειται στὸ Ἀναστάσιμο Τραπέζι τῆς νύχτας τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ ὁ ἐπίδοξος γαμπρὸς τῆς, θὰ τὴν παρασκεύαζε μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ.

Ἡ μαγερίτσα, πρωταρχικὸ ἔδεσμα τοῦ συμαϊκοῦ σπιτιοῦ μαζί μὲ τὸ κόκκινο αὐγὸ καὶ τὸ ἀπαραίτητο ζαχαρένο, ὡς ἐπίδορπιο, ἀποτελοῦσαν τμῆμα τῆς λαμπριάτικης εὐωχίας.

Τὰ Παποράκια

Σ' ἀτέλειωτες σειρὲς ἀπὸ τὸν *Καταροάχτη*⁶, τὸ *Λελ-λενικό*⁷ καὶ τὴν *Καλή*⁸ οἱ *Γιαλῶτες*⁹ ἀνηφόριζαν πρὸς τὴν ἐπάνω πόλη, τὸ *Χωριό*. Πλημ-μύριζε ἀπὸ κόσμο ἢ βουνοπλαγιά μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὸ *Κάστρο*, ὅπως ἀποκαλοῦ-με στὴ Σύμη τὴν ἀρχαία Ἀκρόπολη.

Γεμάτα ἐπίσης τὰ δώματα, οἱ αὐλές, τὰ μπαλκόνια κι οἱ βεράντες τῶν σπιτιῶν ποὺ ἔβλεπαν πρὸς τὸ *Κάστρο*. "Ολοὶ, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἀνυπόμονοι ἔσπευδαν νὰ πάρουν ἐπίκαιρη θέση. Δὲν ἔβλεπαν τὴν ὥρα νὰ καμαρώσουν κι ἐφέτι¹⁰ τὶς νέες δημιουργίες ποὺ θὰ μᾶς παρουσιάζαν οἱ δυὸ ἀνταγωνιζόμενες ἐνορίες: τῆς Μεγάλης Παναγιᾶς καὶ τῆς Λεμονήτισσας. Μὲ φουντωμένη ἀπὸ

1. Εἶδος παταριοῦ (βλ. ἀπεικόνιση στὸν Α' τόμο «Τῶν Συμαϊκῶν» σ. 190), ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ἀποθήκη ἢ καὶ ὡς χῶρο γιὰ κατάκλιση, 2. εἶδος μικρῆς ξύλινης ἐξέδρας, ὕψους 1 - 1 1/2 μ. περίπου, ποὺ ἀκουμποῦσε σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ἐσωτερικοὺς τοί-χους τοῦ σπιτιοῦ καὶ χρησίμευε ἀντὶ γιὰ κρεβάτι γιὰ τὰ παιδιά τῆς οἰκογένειας· τὸ ἐσω-τερικὸ ἦταν κενὸ καὶ χρησιμοποιοῦταν γιὰ ἀποθήκη, συνήθως ἄχρηστων πραγμάτων καὶ λεγόταν *ἀποκρέβ-βατ-τ'ος* (βλ. τὸ λῆμμα στοῦ Σωτηρίου Καρανικόλα, Γλωσσά-ριον τοῦ ἰδιώματος τῆς Σύμης, Δωδεκανησιακὸν Ἄρχειον τ. Δ' (1962), 3. τυρόπιτες, 4. εἶδος κουλουριῶν ποὺ στὴν κατασκευὴ τους χρησιμοποιοῦν ἀμμωνία ἀντὶ γιὰ προζύμι, 5. βλ. στὴ σ. 260 τῆ σ. ἀριθ. 9, 6. ὄνομα χειμάρρου, δυτικὰ τοῦ Κάστρου, ποὺ κατε-βαίνει ἀπὸ τὴν Πάνω πόλη στὸ Γιαλό, ἀλλὰ καὶ ὁ παράλληλα πρὸς τὸ χειμάρρο πλα-κόστρωτος ἀνηφορικὸς δρόμος, ποὺ συνδέει τὴν Κάτω πόλη μὲ τὶς δυτικὰς συνοικίες τῆς Πάνω πόλης, 7. χωματόδρομος ποὺ ὀδηγεῖ στὸν ἐνοριακὸ ναὸ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεο-τόκου (τῆς Λεμονήτισ-σας), 8. βλ. στὴ σ. 255 τῆ σ. ἀριθ. 7, 9. βλ. στὴ σ. 262 τῆ σ. ἀριθ. 3, 10. ἐφέτος.

περιέργεια τὴν ἀνυπομονησίαν τους, σιγοκουβέντιαζαν. Κάπου κάπου γέλια ἀκράτητα ξεσποῦσαν ἀνάμεσά τους. Τὸ ἀνεξάντλητο χιοῦμορ τοῦ θυμόσοφου Συμιακοῦ εἶχε κάνει τὸ θαῦμα του. Δὲν ἔλειπαν καὶ τὰ πειράγματα, πάντα ἀθῶα καὶ ἀνώδυνα. Μ' ἀνεξικακία τὰ δέχονταν οἱ θιασῶτες τῶν ἀντιμαχόμενων ἐνοριῶν κι ὄλοι ἀναριωτιόντουσαν. Τί μᾶς ἐπιφυλάσσουν ἄραγε; Γιατί κανεὶς δὲν ἦταν ἐνημερωμένος γιὰ τὴν πορεία τῶν *νυχτεργιῶν*¹. Οὔτε ἀπὸ τὴ μιά οὔτε κι ἀπὸ τὴν ἄλλη παράταξη δὲν εἶχαν διαρρεύσει τὰ μυστικά.

Ἀπὸ συρματόσχοινο, πὺν τεντωμένο ἐσύνδεε τὴν Κυρὰ τοῦ Κάστρου² μὲ τὸ καμπαναριὸ τοῦ Σταυροῦ³, τὸ παποράκι, ὅπως ἀποκαλοῦσαμε τὸ πυροτεχνικὸ συγκρότημα τῆς χρονιάς, τῆς Παναγιᾶς τῆς Μεγάλης, ἀπὸ νωρὶς ἀναρτημένο, βρισκόταν γιὰ τὴν ὥρα σκεπασμένο μ' ἓνα μεγάλο σεντόνι κοντὰ στὴν ἀφετηρία ἐκκίνησώς του. Φρουρὰ ἀπὸ στιβαρὰ παλικάρια τὸ ἐπροστάτευε ἀπὸ τὰ βέβηλα μάτια τῶν περιέργων.

Τὰ ἴδια καὶ στὴ Λεμονήτισσα. Ἀπὸ μιὰ κολόνα τῆς αὐλῆς ὡς τὸ Μαυροβούμι⁴, κρεμασμένο ἀπὸ συρματόσχοινο, μὲ τὴν ἀπαραίτητη φρουρὰ γύρω του, περίμενε σκεπασμένο τὸ παποράκι τῆς Λεμονήτισσας, ὀγκωδέστερο ἐφέτος σὲ σχέση μὲ τὸ παποράκι τῆς Παναγιᾶς.

Τὸ Ρολοὶ τῆς Ἁγίας Τριάδας⁵ χτυποῦσε 10 μ.μ., ὅταν μιὰ ρουκέτα σφυρίζοντας καὶ σκορπώντας φωτιὲς ἀνέβαινε στὰ ὕψη, ὅπου καὶ ξαφνικὰ ξεσποῦσε ἀφήνοντας, σὰν φύλλωμα χουρμαδιᾶς, μιὰ πολύχρωμη φωτεινὴ δέσμη, πὺν καταύγαζε τὸν οὐρανό. Ἦταν τὸ σύνθημα τῆς ἐκκίνησης τοῦ παπορακιοῦ.

Ἀόρατο μέσα στὸ πηχτὸ σκοτάδι, εἶχε φτάσει ἤδη ἐπάνω ἀπὸ τὸν Ἁιδεμήτη⁶. Αὐτόματα τότε φωτιζόμενο, παρουσιαζόταν ψηλὰ ἓνα πολύχρωμο ἐκκλησάκι καὶ στὶς τέσσερις γωνιὲς του ἀπὸ ἓνα μύλος, πὺν περιστρεφόταν δαιμονισμένα ξερνώντας φωτιὲς καὶ μικρὲς ρουκέτες· ἐνῶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι ξεπετιόντουσαν κατὰ δεσμίδες οἱ ρουκέτες καὶ βροντεροὶ οἱ κρότοι τῶν ἐκκρηγνόμενων βομβῶν δονοῦσαν τὸν ἀέρα προκαλώντας ρίγη συγκίνησης καὶ φόβου στὸ κατάπληκτο πλῆθος πὺν παρακολουθοῦσε τὸ θέαμα.

Χειροκροτήματα καὶ οὐρανόμακρες ἐπευφημίες γέμιζαν τὴν ἑορταστικὴ ἀτμόσφαιρα, ὅταν πιά σβησμένο τὸ ἐκκλησάκι ἐξακολουθοῦσε νὰ αἰωρεῖται στὸν ἀέρα.

Βιαστικοὶ τώρα οἱ θεατὲς ἔσπευδαν πρὸς τὴ Λεμονήτισσα, γιὰ νὰ παρακο-

1. Τῶν νυχτερινῶν συγκεντρώσεων τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς γιὰ τὴν ἐτοιμασίαν αὐτῶν παπορακιοῦν, 2. ἐξωκλήσι τῆς Παναγιᾶς στὴν κορυφὴ τοῦ Κάστρου· τὸ ἀνατίναξαν οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὸν τελευταῖο πόλεμο, 3. ἐνοριακὸς ναὸς στὴν Πάνω πόλη (βλ. Σωτῆριου Καρανικόλα, ἔ.ἀ. σσ. 75 - 77), 4. βλ. στὴ σ. 255 τῆς σημ. ἀριθμ. 16, 5. ἐνοριακοῦ ναοῦ στὴν Πάνω πόλη (βλ. Σωτ. Καρανικόλα, ἔ.ἀ. σσ. 68 - 75), 6. ἐνοριακὸς ναὸς στὴν Πάνω πόλη (βλ. Σωτ. Καρανικόλα, ἔ.ἀ. σσ. 59 - 62).

λουθήσουν τὸ δεύτερο θέαμα. Ἐδῶ ἡ ἐκκίνηση γινόταν ὕστερα ἀπὸ τρομπου-
νά¹ ριγμένη ἀπὸ τὸ δρόμο πού ὀδηγεῖ πρὸς τὸν Καταρράκτη, κάτω ἀπὸ τὸν
τοῖχο τοῦ περιβολιοῦ τοῦ Ἀλέξανδρου. Καὶ ὅταν πιὰ ἔφθανε, σιωπηλὸ καὶ
ὀλοσκότεινο, ἀκριβῶς ἐπάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι, ξαφνικὰ ρουκέτα ξεπεταγμένη
ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ παποράκι ἔδινε τὸ σύνθημα ἐναρξῆς τοῦ θεάματος. Ὁλόφωτος
παρουσιαζόταν τότε ὁ Τάφος τοῦ Χριστοῦ μὲ «τὸν λίθον τοῦ μνημείου» πλα-
γιασμένο στὴν ἄκρη του καὶ ἀπὸ τὸ βάθος του ξεπεταγμένος ὁ Ἀναστημένος
Χριστὸς πού κρατοῦσε στὸ δεξιὸ του χέρι τὸ κοντάρι μὲ τὸ σταυρὸ στὴν ἄκρη.

Δεξιά καὶ ἀριστερὰ τοῦ Τάφου τέσσερις μύλοι, μέσα στὴν ἐκθαμβωτικὴ
λάμψη βεγγαλῶν καὶ τὸν ἐκκωφαντικὸ κρότο βομβῶν, ἄφηναν νὰ διαχέονται
ποταμοὶ φωτιᾶς καὶ μεθηρακίων², πού συντρόφευαν τὶς ρουκέτες στὴν
ἐξόρμησή τους πρὸς τὰ οὐράνια.

Ταυτόχρονα ἀπὸ τὰ κωδωνοστάσια τοῦ Ἀι-Γιαννιοῦ, τῆς Βαγγελίστρας
καὶ τῆς Λεμονήτισσας οἱ καμπάνες, σὰν σὲ συναυλία, ἀνέπεμπαν ὕμνους δο-
ξολογίας γιὰ τὴ μεγάλη γιορτὴ τῆς Χριστιανοσύνης, ἐνῶ οἱ πυροβολητὲς ἀπὸ
τὴ Λεμονήτισσα καὶ τὴν αὐλὴ τοῦ Πετριδεῖου³ καὶ ἀπὸ τὸ Ρολοῖ⁴ συνόδευαν
τὶς καμπάνες μὲ τὸ βροντόφωνο λάλημά τους.

Μυριοστομὴ ἀκούονταν ἡ χαρούμενη κραυγὴ τοῦ πλήθους πού δὲν ἤξερε
σὲ ποιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ ἐνορίες νὰ προσφέρει τὸν κότινο τῆς νίκης. Γιατὶ καὶ οἱ
δυὸ κατέβαλαν ἀξιοζήλευτη προσπάθεια, γιὰ νὰ παρουσιαστοῦν ἀσπροπρόσωποι
μπροστὰ σ' ὅλη τὴ Σύμη πού τοὺς ζητωκραύγαζε.

Ἡ νύχτα τῆς Ἀνάστασης

Μὲ τὶς τσέπες γεμάτες, τὴ μιὰ μὲ τὰ λογιῆς λογιῆς πυροτεχνήματα πού
φτιάξαμε οἱ ἴδιοι ἢ μᾶς ἀγόρασε ὁ πατέρας καὶ τὴν ἄλλη μὲ τὰ κόκκινα αὐγά,
τὰ ζαχαρένα καὶ τὶς τούρτες, πού σὰν ὕστερα ἀπὸ σύνθημα θὰ τραγανίζαμε
ὄλα τὰ παιδιά τὴν ὥρα πού θὰ ψαλλόταν τὸ Χριστὸς Ἀνάστη, συνοδευμένοι
ἀπὸ τοὺς γονεῖς μας ξεκινούσαμε γιὰ τὴν ἐκκλησίαι. Ἡ καμπάνα δὲν εἶχε χτυ-
πήσει ἀκόμη.

Τὸ ρολοῖ τῆς Ἀγιάς Τριάδας χτυποῦσε 11 μ.μ., ὅταν κρότος τρομακτικὸς
πού συθέμελα τράνταξε τὸ νησί, σὰν ἐγερτήριο σάλπισμα ξεσήκωνε συθούπα-
π'ουλ-λους⁵ τοὺς Συμιακοὺς, οἱ ὅποιοι ντυμένοι τὰ καλά τους ἔτρεχαν στὴν
ἐκκλησίαι.

1. Ἐκπυροσκόρτηση, 2. αὐτοσχέδιες μικρὲς ρουκέτες κατασκευασμένες ἀπὸ παιγιό-
χαρτα, 3. Δημοτικὸ Σχολεῖο παραπλευρῶς στὸν Ἀι-Γιάννη, δωρεᾶς τῆς οἰκογένειας
τῶν Πετριδῶν, 4. τὸ ἰδρυμένο ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Πετριδῶν ὠρολόγι στὸ δεξιὸ στό-
μιο τοῦ λιμανιοῦ γιὰ τὸν εἰσερχόμενο, 5. βλ. στὴ σ. 253 τῆ σσμ. ἀριθ. 13.

Γνώριμος ὁ κρότος κι εὐπρόσδεκτη ἡ παρουσία του τῆ νύχτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Ἦταν τὸ μούσκουλο¹ τῆς Παναγιᾶς τῆς Μεγάλης. Κειμήλιο πατρογονικό, ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας διασωσμένο. Ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί κληροδοτημένο, φυλαγμένο ὅλο τὸ χρόνο σὲ κρύπτη πὺλ τῆν ἤξεραν μόνο ὁ κληρονόμος καὶ λίγοι μυημένοι, ἔδινε τὸ παρὸν τὸ βράδυ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ ἀμέσως ἐξαφανιζόταν σὰν φάντασμα, γιὰ νὰ μὴν τὸ κατάσχουν οἱ Τοῦρκοι. Λέγεται πὺς τὸ ἔκρυβαν σὲ μνήμα τοῦ νεκροταφείου τῆς Μεγάλης Παναγιᾶς².

Ὁ Ὁρθρος καὶ ἡ Λειτουργία τῆς Ἀνάστασης τῆ νύχτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου

Στὴν κύρια εἴσοδο τοῦ ναοῦ, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, καθισμένοι οἱ Ἐπιτροποὶ μπροστὰ ἀπὸ ἕνα γεμάτο μὲ πασχαλινὲς λαμπάδες τραπέζι, μὲ πράσινη τσόχα στρωμένο, ἔβαιναν τοὺς προσερχομένους μὲ τὴν εὐχή: Καλὴ Ἀνάσταση καὶ τοῦ χρόνου.

Μέσα στὴν ἐκκλησιά τὸ «Κύματι θαλάσσης» ἔδινε κι ἔπαιρνε, ὥσπου νὰ ἔλθει ἡ ὥρα πὺλ ὁ ἱερέας, ἀφοῦ ψάλει τὸ «Δεῦτε λάβετε φῶς», θὰ ἔβγαινε στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησιᾶς, ὅπου σὲ εἰδικὴ ἐξέδρα ἀνεβασμένος διάβαζε τὸ «Κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιον» πὺλ δίνει τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα «τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ».

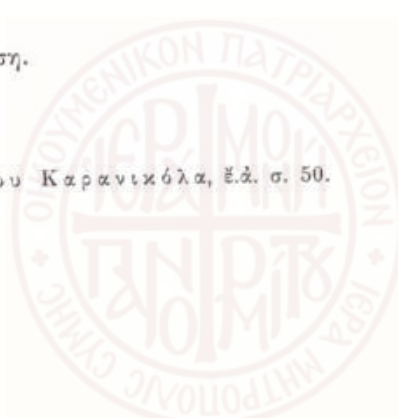
Τὸ τί ἐπακολουθοῦσε δὲν περιγράφεται. Ὅλα τὰ πυροτεχνήματα, πὺλ εἶχαμε κουβαλήσει μαζὶ μας μὲ ἐκεῖνα πὺλ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς ἐκκλησιᾶς εἶχε ἀγοράσει καὶ τὰ ἔκαιε ἀπὸ τὸ καμπαναριό, ἔπρεπε νὰ καταναλωθοῦν ἕως τὸ τελευταῖο. Μέσα σὲ πανδαιμόνιο φωνῶν, κρότων καὶ φωτοχυσίας ἐπὶ μισὴ ὥρα κυριολεκτικὰ χαλοῦσε ὁ κόσμος.

Ἡ λειτουργία εἶχε τελειώσει καὶ ὅλη ἡ οἰκογένεια χαρούμενη ἔφθανε στὸ σπίτι. Τότε ἡ μητέρα παίρνοντας τὴν ἀναμμένη ἀπὸ τὸ Ἅγιο Φῶς λαμπάδα, πὺλ γιὰ νὰ μὴ σβῆσει στὴν ἐπιστροφή μας στὸ σπίτι τὴ φυλάγαμε σὲ χαρτοφάνaro, μᾶς ἔκαιε τὰ τζουλούφια, γιὰ νὰ φωτιστεῖ ὁ νοῦς μας, καὶ ἀμέσως ἔπειτα ἄναβε τὸ καντήλι πὺλ ἀκοίμητο θὰ ἔκαιε μπροστὰ στὸ εἰκονοστάσι.

Στρωμένοι τῶρα στὸ ἑορταστικὸ τραπέζι τῆς Ἀγάπης πασχάσαμε τσουγκρίζοντας πρῶτα τὰ κόκκινα αὐγά καὶ ρουφώντας ἀχόρταγα τὴν μαγειρίτσα μας. Ἐπειτα καταπονημένοι καθὼς ἤμαστε ἀπὸ τὶς ὀλονύχτιες ἀγρυπνίες τῆς Μεγαλοβδομάδας, ἀποσυρόμασταν γιὰ ὕπνο.

Εἶχαμε ἄλλωστε τόση ἀνάγκη ἀπὸ ξεκούραση.

1. Μικρὸ χειροκίνητο κανονάκι, 2. βλ. Σωτηρίου Καρανικόλα, ἔ.δ. σ. 50.

Ἄνημερα τῆ Λαμπρῆ

Ξεκούραστοι καὶ χωρὶς ἔγνοιες ἀλλὰ κάπως ἀργοπορημένα σηκωνόμασταν τὸ πρωὶ τῆς «Μεγάλης Κυριακῆς», ὅπως ἀποκαλοῦσαμε τὴ Λαμπρῆ. Ἰδίως τὰ παιδιὰ τὸν παίρναμε μονορούφι ὡς τις 10 π.μ. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ τις 10, ὅταν πιά ἄρχιζε νὰ ζωηρεύει κάπως ἡ κίνηση στοὺς δρόμους, ξεπόρτιζαν ὅσοι εἶχαν νὰ ἐπισκεφθοῦν τοὺς Ἀναστάσηδες, Ἀναστασίες, Παναγιώτηδες. Κι ἀπὸ τις γυναῖκες οἱ νιόπαντρες πού μὲ τὸ πανέρι στὸ χέρι κουβαλοῦσαν στὰ πεθερικά τους, σκεπασμένα μὲ τὴν κεντημένη χασεδένια πετσέτα, τὰ κουλούρια, τις τοῦρτες καὶ τις αὐδοκοῦλες, δῶρο πασχαλιάτικο. Ἐπίσης ἀνήμερα τὸ Πάσχα γινόταν ἀπὸ τοὺς τατάδες ἡ διανομὴ στὰ βαφτιστικά τους τῆς αὐδοκούλας.

Ὅμως πρὶν φθάσει τὸ μεσημέρι βρισκόντουσαν ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι, στὸ σπῆτι, γιὰ νὰ φᾶνε τὸ γεμιστὸ στὸ φούρνο λαμπριάτικο ἀρνάκι.

Ἡ Δεύτερη Ἀνάσταση

Δεύτερη Ἀνάσταση ἀποκαλοῦμε στὴ Σύμη τὸν Ἑσπερινὸ μὲ τὸ εὐαγγέλιο πού ἀναφέρεται στὴν ἀπουσία τοῦ Θωμᾶ, ὅταν ὁ Χριστὸς ἐμφανίστηκε στοὺς κρυμμένους γιὰ τὸ φόβο τῶν Ἰουδαίων Ἀποστόλους.

Τὴν ἀνάγνωση τῆς περικοπῆς στὰ ἑλληνικὰ ἀκολουθοῦσε ἡ ἀπόδοσή της σὲ διάφορες γλώσσες, πού τὴ διάβαζαν οἱ γλωσσομαθεῖς ἱερεῖς καὶ ἄλλοι καλλίφωνοι λαϊκοί.

Τὸ κάψιμο τοῦ Ἑβριοῦ

Σὲ τρίποδα, φτιαγμένο ἀπὸ χοντρά ξύλα, ἦταν κρεμασμένος στὸ πλατὺ τ' Ἀι-Γιαννιοῦ ὁ Ἑβριός, μὲ τὸ βρόχο περασμένο στὸ λαιμὸ του. Γύρω του συγκεντρωμένοι οἱ πυροβολητές, μὲ γεμάτες τις καραμπίνες, ἦταν ἔτοιμοι καὶ περίμεναν τὴν ἀπόλυση τοῦ Ἑσπερινοῦ.

Ἡ Φάλλια

Ὅπως κάθε Πρωτοχρονιά, τὸ ἴδιο καὶ τὴ Λαμπροδευτέρα χρέος κάθε Συμιακοῦ πού σέβεται τὸν ἑαυτό του, ἀδιάφορο σὲ ποιὰ συνοικία μένει, ἦταν νὰ ἐκκλησιασθεῖ στὴν-ναν-νουριά-δου¹ καὶ μάλιστα νὰ προσέλθει στὸ ναό, αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του, πρὶν ἀπὸ τὴ δοξολογία. Πράγμα λιγάκι δύσκολο προπαντὸς γιὰ ὅσους κατοικοῦσαν σὲ μακρινὴ συνοικία. Κι ἐπειδὴ συνήθως ὁ ἕρθρος ἀρχινοῦσε ἀπὸ πολὺ νωρὶς, τοὺς περισσότερους ἐνορίτες «τοὺς ἔπιανε ἡ φάλ-λια».

1. Στὴν ἐνορία του.

Συνέπεια τῆς φάλ-λιας ἦταν ἡ ἐπιβολὴ κυρώσεων στὸν παραβάτη. Λένε ὅτι παλαιότερα ὑποχρέωναν τοὺς καθυστερημένους νὰ καθίσουν σὲ μιὰ πολυθρόνα, ποὺ ἔμοιαζε μὲ σκυριανὴ καρέκλα μὲ ψῆλὸ ἐρεισίνωτο, καὶ νὰ ἀνάψουν μιὰ λαμπάδα μπροστὰ του, τιμωρία ποὺ προκαλοῦσε τοὺς καγχασμοὺς καὶ τὴν χαρούμενη χαιρεκακία τῶν ἄλλων. Ἐκεῖνο ποὺ ἐγὼ ἔφτασα, ἦταν ὅτι μετὰ τὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησίας (ποὺ συνήθως τελείωνε γρήγορα) οἱ Ἐπίτροποι κάθε ναοῦ μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ψάλτες καὶ μὲ προπορευόμενο τὸ λάβαρο τῆς Ἀνάστασης, περιέρχονταν τὰ σπίτια ἐκείνων ποὺ τοὺς ἔπιασε ἡ φάλ-λια καὶ ραίνοντας μὲ ἀνθόνερο τὸ σπίτι καὶ τοὺς ἐνοίκους ἔψαλλαν μαζί τους τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» παίρνοντας καὶ τὸ σχετικὸ χρηματικὸ δῶρο.

Ἡ ἐπίσκεψη τῆς «Ἀνάστασης» στὸ σπίτι ἦταν εὐπρόσδεκτη γιὰ τὸ Συμιακὸ καὶ γι' αὐτὸ ἴσως μερικοὶ ἀργοῦσαν νὰ φθάσουν στὴν ἐκκλησιά*.

* Γιὰ τὴ σημαντικὴ συμβολὴ τοῦ κ. Ἀλέξ. Καρανικόλα στὴν ἀριότερη παρουσίαση τῆς μελέτης μου αὐτῆς πολὺ τὸν εὐχαριστῶ.

